№ 6492

II.

ИЗВѢСТИЯ

НА

ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО.

(СЪ ЕДНА КАРТИНА И ПЛАНЪ).

ВАРНА
ПЕЧАТНИЦА „ЗОРА“ НА Д. КОСТАКЕВЪ
1909.

ИЗВѢСТИЯ

на

Варненското Археологическо Дружество.

I.

Сражението при Варна

въ 1444 г.

(80 стр., двѣ таблици и една фигура въ текста)

отъ

Г. Димитровъ и Х. К. Шкорпилъ.

Варна, 1908 г. **ЦѢНА 60 СТ.**

Подъ печатъ се намира:

III.

Аладжа-мънастиръ

до с. Кестричъ.

(Съ една картина).

Пжтни бѣлѣжки отъ **Ил. Веновъ.**

ПЪРВИ

годишенъ отчетъ на Варненското Археологическо д-ство за 1906 год.

(съ една картина на Варненския окр. музей, основанъ въ 1906 г.).

Въ този отчетъ сж помѣстени слѣднитѣ статийки:

1) Разкопки на дружеството прѣзъ 1906 год.; 2) Паметникътъ на полесражението въ 1444 г.; 3) Гробътъ на краль Влади-

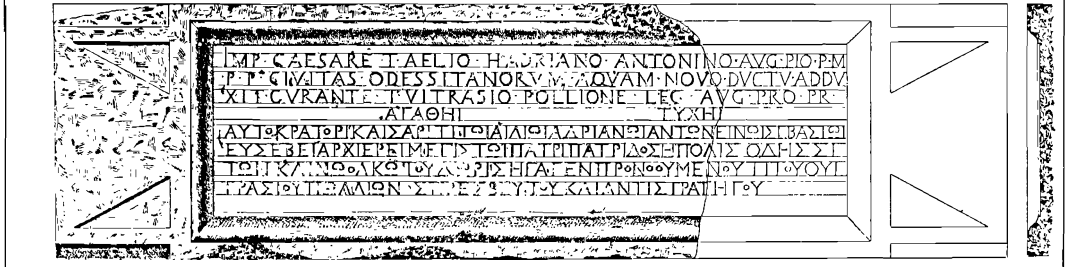
IMP CAESARE T AELIO HADRIANO ANTONINO AVG PIO P M
P P GIVITAS ODESSITANORVM AQVAM NOVO DVCTV ADDV
XIT CVRANTE T VITRASIO POLLIONE LEG AVG PRO PR
ΑΓΑΘΗΙ ΤΥΧΗΙ
ΑΥΤΟΚΡΑΤΟΡΙ ΚΑΙΣΑΡΙ ΤΙΤΩΙ ΑΙΛΙΩΙ ΑΔΡΙΑΝΩΙ ΑΝΤΩΝΕΙΝΩΙ ΣΕΒΑΣΤΩΙ
ΕΥΣΕΒΕΙ ΑΡΧΙΕΡΕΙ ΜΕΓΙΣΤΩΙ ΠΑΤΡΙ ΠΑΤΡΙΔΟΣ ΤΗ ΠΟΛΙΣ ΟΔΗΣΣΕΙ
ΤΩΙ ΚΛΙΝΩ ΛΚΟΥΤΟΥ ΑΡΡΙΣΗΝΑ ΕΝΤΡΟΝΟΥΜΕΝΟΥ ΤΟΥΤΟΥ
ΠΡΑΣΙΟΥ ΠΟΛΛΙΩΝΟΣ ΤΟΥ ΕΥΝΟΥ ΚΑΙ ΑΝΤΙΣΤΡΑΤΗΓΟΥ

II.

ИЗВѢСТИЯ

НА

ВАРНЕНСКОТО АРХЕОЛОГИЧЕСКО ДРУЖЕСТВО.

(СЪ ЕДНА КАРТИНА И ПЛАНЪ).

ВАРНА
ПЕЧАТНИЦА „ЗОРА“ НА Д. КОСТАКЕВЪ
1909.

I.

Римскиятъ водопроводъ въ гр. Варна.

(Съ една картина).

Съобщава **Х. К. Шкорпилъ.**

Прѣди 17 вѣка варненската община построила водопроводъ; за него се споменува въ надписа, който билъ намѣренъ на 23 мартъ 1851 г. въ кжщата на арменеца Хаджи Харакелъ-оглу. Надписътъ билъ намѣренъ при останкитѣ на единъ старъ водопроводъ, чиито слѣди се виждали, споредъ Вретосъ [1]), въ самия дворъ на казания Харакелъ [2]). Надписътъ билъ намѣренъ при копане избата на дома имъ; той билъ пратенъ въ Цариградъ, гдѣто се съхранява въ отоманския музей [3]).

Камъкътъ е мряморенъ, 2·18 м. широкъ, 0·74 м. високъ и 0·41 м. дебелъ; отъ дѣсната страна той е отчупенъ. Буквитѣ сж 3·5 см. високи (долнитѣ 7 см.), а редоветѣ сж обозначени съ вдлъбнати чърти. Прѣдната страна на камъка е издѣлана (гледай картината); около надписа има рамка. Грубо дѣлани сж: заднята, горнята и лѣвата страни на камъка [4]).

Надписътъ е написанъ на латински и елински [5]). Той гласи:

---

[1]) *Vretos P. — La Bulgarie ancienne et moderne.* (St.-Pétersburg, 1856).

[2]) Гл. „40“ въ плана на гр. Варна, който е приключенъ къмъ статията „Варненскитѣ крѣпости.“

[3]) Музеятъ изпрати на варненското археологическо дружество фотографията на камъка. Споредъ нея е направена приключената картина (съ допълнение на отчупената часть на камъка).

[4]) Въ годишното общо събрание на арх-то д-во прѣдсѣдателтъ, Х. Шкорпилъ, направи прѣдложение да се иска отъ варненската община, щото тя да тури подобни камъни върху чушмитѣ на новия водопроводъ (съ съотвѣтственъ български надписъ).

[5]) *Petermann H. Reisen in Orient II. 389; Derthier-Mordtmann. Epigraphik von Byzanz.* I. 667 n. XLIV; *O. Frick. Archaeol. Zeitung* XV 1857. (Anzeiger 89 f): *Corpus Insc. Lat.* III № 762.; *Кр. Мирски* (Пер. Списание. София. 1890. XXXIV. 483; Варненски общински вѣстникъ II, 15); *Antike Denkmäler in Bulgarien* (Kais. Akademie Wien. 1906, 22).

Въ врѣме на императора Цезара Тита Елия Адриана Антонина Августа, благочестиви първосвещенникъ, най-великъ баща на отечеството, общината на Одиситянитѣ, е докарала водата прѣзъ новъ водопроводъ, като се е погрижилъ за това Титъ Витрасий Полионъ, намѣстникъ на Августа и пропреторъ (прѣводъ отъ латински [1]).

На добъръ часъ. Въ врѣме на императора Цезара Тита Елия Адриана Антонина Севаста, благочестиви архиерей, най-голѣмъ баща на отечеството, градътъ на Одиситянитѣ е вкаралъ водата чрѣзъ новъ водопроводъ съ грижата на Тита Витрасий Полионъ, легатъ и пропреторъ (прѣв. отъ елински [2]).

Антонинъ [3]) царувалъ отъ 139—161 г. слѣдъ Р. Хр., слѣдователно, римскиятъ водопроводъ е билъ направенъ прѣди около 1750 год.

Титъ Витрасий [4]) Полионъ билъ военененъ управитель (legatus propraetore) на римската провинция *„долна Мизия“* (Moesia inferior), на която главниятъ градъ билъ *Marcianopolis* (сега общината: Рѣка-Девня).

Името на управителя се споменува въ единъ надписъ отъ гр. Ломъ и отъ гр. Балчикъ; въ балчишкия надписъ се споменува, че той билъ поставенъ отъ съвѣта и общината на Дионизополитянитѣ (т. е. на Балчийцитѣ) въ честь на Т. Витрасий Полиона [5]).

Интересно е, че освѣнъ прѣдметния камъкъ, въ града Варна билъ намѣренъ отломъкъ на подобенъ надписъ [6]). Той е отъ мрамеръ и има 1·53 м. ширина, 0·18 м. дебелина и 0·29 височина; буквитѣ сж 4 см. високи.

По отломъка можемъ да сждимъ, че камъни съ надписи за построяването на римския водопроводъ сж били поставени

---

[1]) Сравни: *„Паметници на гр. Одесосъ (Варна). К. Х. Шкорпилъ и И. Аспиротн.* Стр. 25. 26.

[2]) Прѣводъ на Г. Димитровъ.

[3]) По името му е наречена една улица въ гр. Варна (улица Антонинъ, II участъкъ).

[4]) По името му е наречена една улица „Витрасова“ (II уч.); близу до нея билъ намѣренъ прѣдметния надписъ.

[5]) C. I. L № 762 и 6125. — Полионъ прѣди да бѫде легатъ трѣбва да е билъ пръвъ консулъ, защото долна Мизия била управлявана отъ консулски легати. Полионъ е билъ консулъ II прѣзъ 176 г., като е ималъ за помощникъ у консулството М. Е. L. Арег II. (Пер. Списание XXXIV. 483).

[6]) *J. H Mordtman. Revue archéologique* 1878. XXXV. 115 n. 7. *Antike Denkmäler in Bulgarien. Wien:* 1906 стр. 21.

по главнитѣ чушми на града. Ако е така, то има надежда да се открияТъ още нѣколко такива. За жалость и отломъкътъ не се намира въ варненския окржженъ музей; той билъ съхраняванъ въ гръцката митрополия, отгдѣто изчезналъ[1]).

Намирането първия камъкъ (съ латинско-елинския надписъ) въ улица Антонинъ показва, че тамъ е била една отъ главнитѣ римски чушми. Споредъ това се вижда, че реченатa улица влизала въ района на римската Варна въ втория вѣкъ подиръ Р. Хр.[2]).

Интересенъ е въпросътъ отъ кждѣ е била докарана водата чрѣзъ римския водопроводъ? Има изказани двѣ мнѣния; споредъ първото, водата била докарана отъ два извора, а именно: Теке-Караачскиятъ и Соуксуларскиятъ, а споредъ второто отъ извора, находящъ се въ Куле-дереси (между карантината и Гюндузъ-чушма).

Караачскиятъ изворъ изпуща за секунда 1·20 литри вода (103,68 куб. м.), а Соуксуларскиятъ 3 литри (259,20) т. е., двата извора изпущатъ за денонощие 362,88 кубически метра вода.

Ако се приеме, че населението на града Варна въ римско врѣме е имало повече отъ 10,000 души, то водитѣ на двата извора, заедно съ кладенцитѣ изъ града, каквито сигурно ще е имало и тогава, сж били достатъчни за това население. До Теке-Караачския изворъ се забѣлѣзватъ староврѣмски зидове (съ пѣсъчливъ хурусанъ), парчета мряморни плочки и др. Зидоветѣ принадлежатъ или на римския резервоаръ, или на водопроводни канали.

Интересно е, че до Теке-Караачския изворъ прѣди нѣколко години е билъ намѣренъ каналъ, който сочи къмъ града (къмъ казармата). Каналътъ е около 40 м. дълъгъ, 1·40 м. високъ и 0·70 м. широкъ; той е покритъ съ голѣми плочи (дълги около единъ метръ и дебели около 0·30 м.). Стѣнитѣ на канала сж направени отъ ломенъ камъкъ (съ червенъ хурусанъ), а дъното му е покрито съ тънки плочки. Каналътъ е къмъ края срутенъ; въ него влизалъ инженеръТъ Каракулаковъ, Г. Ноевъ и варненскиятъ чушмеджия.

---

[1]) *Първий годишенъ отчетъ на варненското археологическо дружество* за 1906 г. (стр. 22—24).

[2]) Гл. плана, който е приключенъ къмъ статията *„варненскитѣ крѣпости.“*

Второто мнѣние е, че римскиятъ водопроводъ излизалъ отъ извора надъ карантината (отъ куле-дереси) и че вървѣлъ къмъ града подъ пѣсъчливия насипъ, нареченъ *„кумъ-тепелеръ.“* [1])

Насипътъ се почва близу до новата пивоварна фабрика и се простира въ права линия до шосето Варна — Бургасъ. Дължината му е около единъ километъръ. Насипътъ продължавалъ едно врѣме чакъ до града (въ посока къмъ съборната черква св. Богородица). Тази часть отъ него (отъ шосето до града) била съ врѣме разрушена отъ разливи на водата при наводненията на девненското езеро.

Нѣма съмнѣние, че *„кумъ-тепелеръ“* има въ основата си нѣкаква опора, види се, че зидъ, защото иначе не би могълъ пѣсъкътъ да се натрупва въ права линия (както е насипа), но въ видъ на отдѣлни могили, както се срѣща това у морскитѣ „дюни.“ Интересно е, че въ насипа се намиратъ кѫсове хурусанъ, мряморни плочки [2]), кѫсове отъ мряморъ и др. Прѣди 25 год., както ни съобщи Г. Ноевъ, изкопавали въ насипа голѣми и малки дѣлани камъни (за постройка на кѫщата на покойния Зюмрюолу). Прѣди 5—6 години нѣколко цигани копали въ насипа и извадили нѣколко мряморни камъка, отъ които единъ е грамаденъ античенъ стълбъ, върху който е издълбанъ знакъ, въ видъ на буква Y (съ двѣ прави черти отъ двѣтѣ й страни). Интересно е, че този знакъ се срѣща доста често по камънитѣ въ първата българска столица Абоба-Плиска [3]).

Изказано е още друго мнѣние, а именно че насипътъ служилъ за защита на старитѣ българи противъ византийскитѣ десанти [4]).

Разкопкитѣ на насипа, които има да прѣдприеме археологическото дружество, ще рѣши въпроса за какво е той служилъ.

---

[1]) Прѣди около 20 години билъ открытъ въ Варна — на улица Сливница (до мѫжката гимназия) — единъ каналъ (40×60 см.) съ подобна направа както Теке-Караачскиятъ. Едната му страна сочи къмъ казармата, а другата къмъ улицата Антонинъ, гдѣто билъ намѣренъ надписътъ на римския водопроводъ. Каналътъ билъ на дълбочина три метра.

[2]) Подобни плочки се намиратъ въ развалинитѣ на една староврѣмска сграда, находяща се близу до бургашкото шосе, на западъ отъ *„кумъ-тепелеръ.“* Развалинитѣ образуватъ низко възвишение, наречено *„пиричъ-тепеси“* (т. е. оризена могила). По прѣдание сѣяли едно врѣме орисъ въ мочорлуцитѣ около възвишението.

Подобни плочки се срѣщатъ още въ староврѣмската съборена сграда (заграбена съ гъста гора), находяща се подъ Джаваръ-Тепе (по показанията на техника С. Балкански).

[3]) *Абоба-Плиска. Табл.* XLIX. фиг. 74.

[4]) *Вторий отчетъ на археологическото дружество въ Варна* (1907. стр. 46).

Градскиятъ инженеръ по водопровода, Г-нъ Кърджиевъ, дава слѣдньото мнѣние върху прѣдполагаемия римски водопроводъ, чрѣзъ който била докарана вода отъ извора надъ карантината (въ Куле-дереси). Изворътъ е доста изобиленъ; той изпуща около 8 литри на секунда. Една часть отъ него се схвана тази есень за новостроящатасе до карантината пивоварна фабрика. За да се докара въ града водата на тѣзи извори, трѣбва да се построи водопроводъ не съ свободно течение на водата, както сж били строени всички водопроводи до скоро врѣме, а *„водопроводъ подъ напоръ,“* т. е. такъвъ, тржбитѣ на който въ низката часть между карантината и града ще бждатъ изложени на натискъ не по-малъкъ отъ двѣ атмосфери. Употрѣбяванитѣ въ старо врѣме глинени тржби не сж могли да издържатъ даже една атмосфера. Дѣйствително разкопкитѣ въ стария градъ Pergamon, (въ Мала Азия), както и тия въ долината Sal-Vagny, гдѣто е минавалъ водопровода на гр. Лионъ, строенъ отъ римския императоръ Augustus, показватъ, че и въ старо врѣме сж строени (но много рѣдко) водопроводи подъ напоръ, като за тая цѣль били употрѣбявани тржби отъ камъкъ, които, споредъ опититѣ на професоръ Forchheimer издържатъ натискъ отъ 20 атмосфери. Не може, обаче, да се приеме, че старитѣ жители на гр. Варна ще си допуснатъ тоя разкошъ да построятъ такъвъ водопроводъ, когато много лесно и съ малки разноски сж имали възможность да си докаратъ (съ обикновени глинени тржби) водата на близкитѣ около града извори, както сж и сторили, види се, съ съединенитѣ извори: Теке-Караачъ и Соуксуларъ [1]).

---

[1]) Освѣнъ отъ поменатитѣ два извора се докарва сега въ града водата отъ слѣднитѣ извори: 1) Кемеръ-дере (1·90 литри въ секунда, т. е. 16,416 куб. м. въ денонощие) 2) Ташлж-тепе (17·5 л. т. е. 151,20 к. м.) и 3) Франга-дере (0·80 л. т. е. 69,12 к. м. въ денонощие). Теренътъ на това дере е силно подвиженъ, по която причина въ турско врѣме (напослѣдъкъ) послѣдниятъ водопроводъ е билъ изоставенъ. Слѣдъ освобождението той билъ наново построенъ и вече нѣколко пати изцѣло поправенъ

II.

Разкопки на могили до гр. Варна.

Съобщава **Х. К. Шкорпилъ.**

Археологическото дружество прѣдприе прѣзъ 1908 г. разкопаване на шесть могили, находящи се на западъ отъ гр. Варна. Една отъ тѣхъ се намира край добришкото шосе, а останалитѣ въ турскитѣ гробища (между града и памучната фабрика). Послѣднитѣ съставляватъ група. Въ четири могили билъ намѣренъ по единъ централенъ гробъ, а въ двѣ — гроба се намиралъ въ южната половина на могилата. Въ нивото на терена или подъ него била изкопана въ старо врѣме гробна яма, въ която билъ съграденъ гробъ отъ плочи и подиръ това е била насипана могилата. Въ могилния насипъ съ били тукъ-тамъ намѣрени черепи отъ глинени сждове и кости на разни домашни животни (пилешки, говежди и др.). Въ единъ черепъ отъ гърне се намѣрили черупки отъ кокоши яйца. Нѣма съмнѣние, че тѣзи остатъци произлизатъ отъ угощение, което е станало до гроба слѣдъ погребението. Това отговаря на погребалнитѣ обичаи на тракийцитѣ, които сж живѣяли едно врѣме (около Р. Хр.) въ околностьта на гр. Варна. Херодотъ, въ своята история, която е писана около 450 години прѣди Р. Хр., разказва, какъ тракийцитѣ насипвали могили върху гробоветѣ на своитѣ голѣмци и какъ сж колили за жертва разни животни, като яли месото имъ.

Отъ шестѣхъ гроба 4 (съ централнитѣ гробове) сж били отваряни отъ иманяри, а двата сж били запазени.

Въ могилата до добришкото шосе билъ намѣренъ гробъ на тракийски или римски военененъ човѣкъ (съ желѣзни копия, стъкленици и други прѣдмети). Старостьта на гроба е точно опрѣдѣлена съ монета на римския императоръ Антонинъ (царувалъ отъ 138—161 година, т. е. прѣди 1750 г.).

Въ другитѣ могили били погребени тракийски голѣмци съ позлатени вѣнци върху главитѣ и гърдитѣ имъ.

Иманяритѣ отворили могилнитѣ гробове съ единъ изкопъ въ видъ на кладенецъ (отъ върха на могилата къмъ центра ѝ). Като стигнали иманяритѣ до централния гробъ, наддигнали една отъ покривнитѣ плочи и влѣзнали въ него. Въ единъ отъ гробоветѣ били забѣлѣзани петна отъ сажди, които произлизатъ отъ свѣтене въ гроба. Интересно е, че се узна у могилата до добришкото шосе, кога сж я копали иманяритѣ. Въ насипа на копаната дупка се намѣри (на дълбочина около 2 метра) монета отъ врѣмето на римския императоръ Диоклецианъ (царувалъ отъ 284—305 г.). Отъ намирането на монетата се вижда, че могилата била копана прѣди 1600 години, слѣдователно 150 години слѣдъ насипването ѝ.

Види се, че ограбването на гробоветѣ е било тогава много разпространено. Гробоветѣ сж били отваряни и съ друга цѣль, а именно да отстранятъ отъ тѣхъ мъртвеца и да погребатъ въ него други. Това се доказва отъ слѣдния надписъ. Прѣди нѣколко години е билъ намѣренъ въ кжщата на варненския гражданинъ Филовъ единъ надгробенъ камъкъ [1]). Той билъ мрямореиъ, 0·523 м. широкъ, 0·438 м. високъ и 0·05 м. дебелъ. Върху камъка има надписъ на латински (горнята часть) и на елински (долнята часть). Отъ първия надписъ се разбира, че нѣкой си римлянинъ (Malius Secundus) поставилъ този надгробенъ камъкъ на жена си (Antistia Firmina), която била на 23 годишна възрасть. Елинскиятъ надписъ [2]) гласи: *„Ако нѣкой въ тази светиня на герои, гдѣто лежи записаната, ще поиска да тури другиго, ще плати на касата 2500 динарии и на града на Одиситянитѣ* (т. е. на Варна) *2500 динарии* [3]).

А.

Първата могила се намира на разстояние 500 м. отъ града, отъ лѣвата страна на добришкото шосе. Отъ нея се гледа цѣлото полесражение отъ 1444 г. [4]).

---

[1]) Камъкътъ не се намира въ варненския окржженъ музей. Както се научаваме, той билъ продаденъ на покойния Маркатели (търговецъ съ старини).

[2]) Прѣводъ на Г. Димитровъ.

[3]) C. I. L. III. 14458[4]. — *Antike Denkmäler in Bulgarien* Wien. 1906. стр. 303—304 (№ 386).

[4]) Настоятелството на археологическото дружество рѣши да се постави върху тази могила паметникъ на полския и маджарския кралъ „Владиславъ Варненчикъ.“ Прѣдвидено е за сега да се помоли общинското управление да отстжпи могилата на дружеството, което ще насади на нея храсте и дървета. Когато ще се събератъ достатъчни срѣдства, тогава ще постави на нея паметника.

Могилата е петь метра висока и има въ основата диаметръ 54 м. Разкопаването ѝ почнахме отъ западъ съ единъ изкопъ на ширина 6 м. На разстояние отъ 5 до 10 м. отъ политѣ на могилата открихме засипана и изгорѣна землянка на руски офицеръ отъ обсадата на Варна въ 1828 г.[1]). Когато изкопътъ наближи къмъ центра на могилата, забѣлѣжи се, че могилата била едно врѣме копана (отъ иманяри) отъ върха къмъ центра. Въ насипа на иманярския изкопъ намѣрихме на дълбочина два метра, една римска монета, за която споменахме въ прѣдговора на настоящата статия. Като не се намѣриха въ центра на могилата никакви слѣди отъ гробъ, завихме изкопа право въ югъ. На разстояние 2 м. отъ центра се откриха 1·5 м. подъ нивото на терена три покривни плочи на единъ гробъ; върху тѣхъ се намѣриха слѣднитѣ интересни нѣща, а именно: скелетъ отъ пиле, 4 кожени (изгнили) ходила отъ обуща, обковани съ желѣзни пирончета и отпечатъкъ отъ нѣкакъвъ червенъ платъ, който билъ положенъ върху плочитѣ. Ходилата произлизатъ, види се, отъ военни обуща (caligæ militares). Гробътъ е направенъ въ видъ на стаичка отъ 4 странични плочи, 3 покривни и отъ една плоча на дъното. Дължината на гробната стаичка е 2·20 м., ширината единъ, а дълбочината единъ м. Посоката на гроба е отъ югоизтокъ къмъ сѣверо-западъ. На дъното му лежалъ голѣмъ човѣшки скелетъ (дължъ 2·15 м.); бедрата му отдалечени 33 см. (съ дължина 48 см.). Главата му била положена до югоизточната стѣна на гроба. Отъ лѣвата страна на главата се намѣри горѣпоменатата монета, а на срѣдния пръстъ на лѣвата ржка една желѣзна халчица (пръстенъ[2]).

До южната стѣна на гроба открихме дървени сглобени греди, които принадлежатъ, види се, на погребални носилки, съ които е билъ донесенъ мъртвецътъ; тѣ били 2·40 м. дълги

---

[1]) Дъното на землянката се намирало на дълбочина 1·5 м.; ширината и дължината ѝ била около 5 м. Стѣнитѣ ѝ били обложени съ чамови дъски. Причината на запалването е била граната, отъ която се намѣри единъ късъ; освѣнъ това се намѣри едно желѣзно гюлле, голѣмо колкото една ябълка. Въ землянката се намѣриха разни прѣдмети, като: офицерски еполети, ножче, махмузи, счупени стъкла, пиринчени копчета, пирони и други.

Намѣренитѣ прѣдмети се съхраняватъ въ „*военния отдѣлъ*“ при варненския окрженъ музей.

[2]) Желѣзнитѣ пръстени се срѣщатъ много често въ елинскитѣ гробове на 5 до 3 столѣтия прѣди Р. Хр.

и по единъ метъръ широки и високи. Гредитѣ сж били четвъртити (12×8·7 см.); въ горнята часть на носилкитѣ имало дъски (широки 30 см.). Гредитѣ сж били боядисани съ тъмночервенъ цвѣтъ и украсени съ тънички костени пластинки въ видъ на кубчета (широки 3 мм.), кржгови сегменти (отъ 1·5 до 2·5 см.), трижгълничета съ врѣзана една страна (дълги 7 мм.) и пръчици (дълги 2 см.). Пластинкитѣ били наредени на пояси, въ видъ на звѣздички, ромби и други форми. Гредитѣ били сковани съ желѣзни пирони (дълги 10 см. съ голѣми главички).

Подъ носилкитѣ се намѣриха: 1) три желѣзни копия, дълги 31 см. и снабдени съ единъ ръбъ на горнята и на долня страни; 2) двѣ счупени стъкленици, отъ които едната съ тѣсно гърло (дълго около 7 см.), а другата съ широка дръжка (4 см.); 3) части отъ два алабастрови сждове и 4) разни костени украшения, отъ които едното въ видъ на четвъртита плочка (31×36×6 мм.).

Б.

Останалитѣ петь разкопани могили съставляватъ неправилна група; освѣнъ тѣхъ има наблизу още 7 могили. При копане турски гробове въ равното мѣсто между могилитѣ се намиратъ понѣкогашъ малки глинени сждове, които произлизатъ отъ староврѣмски гробове. Види се, че тука наблизу е имало тракийско село; въ равното мѣсто сж били погребвани бѣдни хора, а въ могилитѣ — голѣмци. Въ разкопанитѣ могили сж били погребени видни хора, защото върху тѣлата имъ сж били сложени позлатени вѣнци. Прѣдполагаме, че тѣ сж били кметове на поменатото тракийско село.

Могилитѣ ще обозначимъ, споредъ положението имъ въ групата, така: 1) *западната:* „I," 2) *източната:* „II," 3) *южната*: „III," 4) *югозападната:* „IV" и 5) *сѣвероизточната:* „V." Разстоянието между тѣхъ е слѣднето: западната е отдалечена отъ южната 75 разкрача; южната отъ западната — 42 м., а отъ югозападната — 4 м., отъ сѣвероизточната — 8 м.; югозападната отъ сѣверозападната — 14·70 м., а отъ западната — 26 м. Сѣвероизточната е отдалечена отъ западната 22 м.

I.

Могилата има диаметръ 26 м. и височина около 3 метра. Гробътъ е централенъ (въ нивото на терена). Посоката му е отъ западъ къмъ истокъ. Покривнитѣ плочи сѫ 4, а страничнитѣ — 4; дъното на гроба е отъ здрава почва. Вѫтрѣшнитѣ стѣни на гроба сѫ боядисани съ червена боя. Гробътъ билъ отварянъ; той билъ напълненъ съ пръсть. Размѣри на гробната стаичка: 75·5 см. дълбочина, 1·83 м. дължина и 70 см. широчина. Подъ насипа се намѣриха части отъ вѣнци (нѣколко позлатени луспи и нѣколко позлатени топчици, които прѣдставляватъ плодове на брешленъ).

Подъ върха на могилата, на дълбочина 0·75 м., намѣриха се двѣ плочи, сложени подъ правъ жгълъ и между тѣхъ черепи отъ глинени амфори, глинено пахарче и счупено гърне съ черупки отъ кокоши яйца.

II.

Могилата има диаметъръ 26 м. и височина 1·70 м. Гробътъ е почти централенъ (малко къмъ сѣверозападъ отъ центра). Посоката му е отъ сѣверозападъ къмъ югоизтокъ. Покривнитѣ плочи сѫ 4; дължината на гробната стаичка е 1·11 м., ширината 69·5, а дълбочината 0·75 м. Покривнитѣ плочи се намирали на 0·40 м. дълбочина подъ върха на могилата. Гробътъ билъ отварянъ; той билъ напълненъ съ пръсть. Намѣриха се слѣди отъ вѣнецъ (позлатени луспи и др.).

Въ южната часть на могилата, на разстояние три метра отъ политѣ ѝ, се намѣриха два четвъртити камъни (90×67×40 см. и 85×50×40 см.) съ по една четвъртита дупка (45×30×19 см. и 37×11×9·5 см. Камънитѣ сѫ били залѣпени единъ до други и имаха направление отъ *СЗ* къмъ *ЮИ*. Прѣдполагаме, че тѣзи камъни сѫ служили за закрѣпяване на надгробни турски камъни.

III.

Могилата има диаметръ 25 м., а височина около 2 м. Гробътъ се намѣри на разстояние 2 м. на истокъ отъ центра

на могилата. Посоката му е отъ *СЗ* къмъ *ЮИ.* Покривнитѣ плочи се намѣриха на дълбочина 1·60 м. отъ повърхностьта на могилата. Гробътъ не е билъ отварянъ, защото иманяри не могли да го намѣрятъ. Покривнитѣ плочи сѫ четири. Размѣритѣ на гробната стаичка: дължината 2·12 м., ширината 0·77, а дълбочината 0·77 м. Дъното на гроба било покрито съ пръсть (на дебелина 0·10 м.). Главата на мъртвеца лежала до юго-източната стѣна на гроба. Намѣрени сѫ били слѣднитѣ нѣща: часть отъ дъски (отъ ковчега), три позлатени вѣнци (сложени върху главата, гърдитѣ и коритото на мъртвеца[1]), единъ желѣзенъ пиронъ, глинено кандилце (до пръститѣ на дѣсния кракъ) и стъкленъ алабастронъ, който билъ положенъ върху лѣвата страна на гърдитѣ. Вѣнцитѣ били направени отъ оловена обржчъ (подложена съ дървена) и мѣдни телове, които се завършвали съ позлатени листа на брешленъ и съ плодоветѣ и цвѣтоветѣ му. Листата сѫ направени отъ тънки луспи, позлатени (варосани) отъ двѣтѣ страни; плодоветѣ отъ червеникава глина (позлатени), съ диаметръ единъ сантиметръ; цвѣтоветѣ иматъ диаметръ 1 см., а височината 0·6 см. Вѣнцитѣ сѫ били разглобени. Намѣрени сѫ 85 топчици (плодове) и 25 цвѣтове; споредъ това на всѣки вѣнецъ имало 28 топчици и 8 цвѣтове. Алабастронътъ е направенъ отъ дебело стъкло (финикийско) и произлиза отъ около четвърто столѣтие прѣди Р. Хр. Дължината на сѫда е 12 см. и устието му има диаметръ 1 см.; дъното е закржглено (съ диаметръ около 2 см.). Стъклото е синьо, напъстрено съ бѣли и жълти перовидни украшения. Сѫщъ такъвъ алабастронъ е билъ намѣренъ въ 1898 г. въ единъ гробъ, който е билъ открытъ въ една могила край стария пѫть за Балчикъ (до варненскитѣ лозя[2]).

IV.

Могилата има диаметръ 22 м., а височина 2·80 м. Гробътъ се намѣри три метра далечъ отъ центра (къмъ югоза-

---

[1]) Интересно е, че подобни три вѣнци сѫ били намѣрени (прѣди нѣколко години) въ единъ могиленъ гробъ, който билъ открытъ въ мѣстностьта „Ачиларъ," въ лозето на Тома Димитровъ (подъ Ташлѫ-тепе, близо до пѫтя за с. Джаферлий).

[2]) *Могили Х. и К. Шкорпилъ.* Пловдивъ 1898. стр. 144, 145. фиг. 62.

падъ). Посоката на гроба е отъ западъ къмъ изтокъ. Покривнитѣ плочи четири. Размѣритѣ на гробната стаичка: 2·10 м. дължина, 69·5 см. ширина и 86 см. дълбочина. Стѣнитѣ на гроба сж били измазани съ червена боя. Гробътъ билъ отварянъ; той билъ напълненъ съ пръсть. Намѣриха се луспи и топчици отъ позлатенъ вѣнецъ. На разстояние 0·50 м. отъ гроба (къмъ югозападъ) се намѣри единъ пластъ отъ вжгленъ и пепель (на дебелина 10 см., а дължина 0·50 м.); нѣма съмнѣние, че тукъ имало огнище на работницитѣ, които насипвали могилата.

V.

Могилата има диаметръ 21 м., а височина 3·40 м. Покривнитѣ плочи на гроба се намѣриха въ нивото на терена. Гробътъ е централенъ съ направление отъ западъ къмъ изтокъ. Покривнитѣ плочи сж били петь. Размѣритѣ на гроба: 0·75 м. дълбочина, 0·745 м. ширина, а 2·13 м. дължина. Гробътъ билъ отварянъ; той билъ напълненъ съ пръсть. Намѣриха се: позлатени луспи и топчици отъ вѣнецъ.

Въ могилния насипъ на всичкитѣ описани могили се намѣриха тукъ-тамѣ черепи отъ разни глинени сждове (амфори, пахарчета, гърнета и др.) и кости на разни домашни животни (говеда, овце и др.).

III.

Гагаузи.

(потеклото имъ и произхождението на думата).

Съобщава Г. Димитровъ, учитель при Варненската мжжка гимназия.

А.

Досегашни мнѣния.

Пръвъ, който изказалъ мнѣние за произхождението и потеклото на гагаузитѣ отъ старото алт-уралско монголско турско племе *узи* или *огузи*, е покойниятъ варненски учитель-списатель Иоанъ Николау. Неговото мнѣние го е челъ или чулъ г-нъ Славейковъ и го е прѣдалъ на други [1]).

И. Николау прѣдполага, че гагаузитѣ сж потомци отъ смѣсь на двѣтѣ съврѣменни турански племена кагари и узи [2]), слѣдователно: какар-узи, кага-узи, гага-узи. Срав. В, 18.

Сжщиятъ прѣдполага, че гагаузитѣ сж потомци на старитѣ мѣстни жители катузи, кровузи и агави.[3]) Срав. В, 9.

Сжщиятъ прѣдполага, че гагаузитѣ се нарѣкоха така отъ гръцкото *кака-усъ*, т. е. хора криво и варварски говорещи. [4]) Срав. В, 17.

Академикътъ Д-ръ В. В. Радловъ прѣдполага, че гагаузитѣ сж потомци на *огузи* (=узи)*тѣ* съ повече неизвѣстната и нему дума *гаг*. [5]).

В. А. Мошковъ прѣдполага, че думата *гаг* е племенно название на узи или огузитѣ [6]).

Д-ръ Иречекъ счита гагаузитѣ за потомци на полов-

---

[1]) В. А. Мошковъ „гагаузы.“ Етнографическіе очерки и матеріалы. Москва 1900, стр. 9.
[2]) И. Николау „Одисосъ“. Варна, 1894, стр. 91 и 135.
[3]) Плиній, кн. IV, гл. 12; Иродотъ, кн. IV, гл. 98; И. Николау, стр. 135.
[4]) И. Николау, стр. 135—136.
[5]) Мошковъ, стр. 13.
[6]) Ibid. стр. 13.

цитѣ (= кумани — източни турци) [1]). Ала проф. А. Крымскій казва, че неоснователно се съвпоставятъ гагаузитѣ съ куманитѣ [2]).

Изобщо сега турколозитѣ (както акад. В. Радловъ) и етнографитѣ клонятъ да считатъ православнитѣ гагаузи, живущи въ България (на сѣверъ отъ Варна къмъ Дунава) и въ Бесарабия, за потомци на лѣтописнитѣ узове [3]).

Б.

Основи за разрѣшение.

Ако дѣйствително гагаузитѣ сж потомци на узи или огузитѣ, то пита се: какъ отъ *узи* или *огузи* произлѣзе думата *гагаузи?* Отговоръ:

Споредъ Д-ръ Радловъ, отъ *гаг-огузъ*, *гаг-гоузъ*, *гаг-оузъ*, *гаг-аузъ*. За прѣдставката *гаг* нищо не е извѣстно. Само г-нъ Мошковъ, както казахме, прѣдполага да е означавала нѣкое изчезнало племенно название на узитѣ.

Ала, вмѣсто прѣдставката *гаг*, както прѣдполага Д-ръ Радловъ, сжщата цѣль се постига по-лесно и скоро съ прѣдставката *га*, именно: *га-гузи*, или *га-огузи*, га-гоузи, га-гаузи. Срав. руското хорошо = харашо, бълг. охолно = охално и др.

А Д-ръ Радловъ имайки прѣдъ видъ само формата *огузи* прѣдтурилъ едно *гаг* (вм. *га*) съ значение неизвѣстно и нему. Прѣдъ формата, обаче, *узи* трѣбва да туримъ *гага*, за да получимъ думата *гага-узи*. Глд. В, 1 и 5.

Но съ прѣмѣстене, изхвърлене и измѣнение на букви — гласни и съгласни има и други прѣдставки, като Д-ръ Рад-

---

[1]) „Das Fürstentum Bulgarien". — Брокгаузъ + Ефронъ „Енциклопед. Словарь," томъ XXXIV, стр. 168.

[2]) Брокгаузъ + Ефронъ, томъ XXXIV, стр. 168. Глд. и послѣднитѣ диалектически работи на В. Мошковъ въ изд. на акад. науки и въ „Етнографич. Обозр." 1900, кн. XLIV.

[3]) Брокг. + Ефронъ, томъ XXXIV, стр. 344—346. Ала гузитѣ (споредъ насъ = узи и огузи. Глд. Закл.) се наричали и кумани, както пъкъ куманитѣ, по край гузи, се казвали и половци. (Глд. Мошковъ „гагаузы", стр. 9 и Брокг. + Ефронъ, ibid.). Ако това е така, ще рече, че Иречекъ е казалъ за потеклото на гагаузитѣ отъ куманитѣ това, което други за тѣхъ отъ узитѣ. Или: потеклото на гагаузитѣ, споредъ Иречека, отъ куманитѣ и потеклото на сжщитѣ, споредъ Радловъ и други, отъ узи или огузитѣ е едно и сжщо. А другъ е въпросътъ, ако Иречекъ и други мислятъ, че нѣма нищо общо между кумани (= гузи) и огузи или узи.

ловата съ неизвѣстно значение, които съ извѣстното си поне значение много по-скоро ни водятъ къмъ истината. Па разрѣшението на въпроса, мислимъ, не зависи просто отъ прѣдставкитѣ *га, гаг, гага* и др., а и отъ значението на главната дума *узи* или *огузи* (=о-гузи, ог-узи). По това именно ние тукъ ще се позанимаемъ, като допълнително прибавимъ, що слѣдва:

В.

Опити за разрѣшение.

1.

Въ санскритско-готийски езикъ прѣдставката *га* и удвоена *га-га* [1]) е прѣдлогъ на потекло. Ergo: *гага-узи* = потомци на узитѣ.

Но на сѫщия езикъ и *гудз* = богъ. Тогава: *га-га-гудз* = гагаузъ = божий потомецъ, богомилъ [2]). Сѫщо така и евреитѣ се считали и наричали: божий — избранъ народъ. Подобенъ обичай имали и други азиятски стари народи да отнасятъ потеклото си до бога, слънце, небе и пр., както и християнитѣ [3]).

Ала и на старо-персийския езикъ има прѣдлогъ за потекло, именно: *хака* = франц. *de* и нѣм. *von*. Тогава: *хака-узи, какаузи, гагаузи* = потомци на узитѣ [4]). А знайно е, че въ литературнитѣ турски нарѣчия има изобилие отъ арабски и персийски думи, локуции и изражения, които, буквално прѣведени отъ арабски и персийски, сѫ неизвѣстни и непонятни на не — или мало-образования турски народъ, който затова често пѫти прѣиначава такивато думи своеволно и безразборно и ги замѣства съ други повече или по-малко непонятни. Така напр. вмѣсто *хакаузи* казва *гагаузи* [5]).

Ала О' или *од*, т. е. *ог* при собствени имена има значение на синъ, т. е. потомецъ [6]). Ergo *о-гузи* или *ог-узи* = по-

---

[1]) Удвоението на много думи и срички не малко е обично, както у нови, така и у всички стари езици — иранскиі и арийски: санскритски, татарски, персийски, арабски, еврейски, гръцки, латински и др.

[2]) Не е чудно гагаузитѣ да сѫ потомци на нѣкогашнитѣ българи *богомили*

[3]) Bopp „Grammaire comparée des langues indo-européennes," t. IV-pag. 230, 316, 340, 358—360.

[4]) Ibib. t. I, pag. 388 et t. IV, pag. 412—413.

[5]) Брокг. + Ефронъ, томъ XXXIV, стр. 161.

[6]) Brockhaus „Conversations Lexikon." Band XII

томци, наслѣдници на узитѣ. А пъкъ *гагаузи* (отъ га-огузи) = потомци отъ потомцитѣ на узитѣ.

Но и на албанския езикъ *ка* или *га* е прѣдлогъ (= отъ, изъ) между прочемъ и за означение потекло. Напр. „ям *га* Шкодра“ = азъ съмъ отъ Шкодра [1]). Ergo: *га-огуз, га-гоуз, гагауз* = потомецъ на огузитѣ.

Ала турската дума *огуз* или *угуз* [2]) има двѣ значения: бикъ и човѣкъ наивенъ, простъ, селянинъ, иностраненъ. А началникътъ на огузитѣ се наричалъ *огуз-ханъ*, който написалъ разкази, отъ които започва историята на турцитѣ. Слѣдователно: *га-огузи, га-гоузи, га-гаузи* = потомци на чужденци и иностранци, прѣселци, каквито сж били винаги и огузитѣ, установени въ номадни поселища всѣ покрай и вънъ отъ градищата въ видъ на прѣдпазителни авангвардни прѣдградия [3]). Срав. и 2.

2.

Санскритски *гагар* или *гагр* = служа като караулъ, стража, аванпостъ, особено нощно врѣме [4]). На 1080 г. узитѣ, слѣдъ като се сломиха отъ Киевския руски царь Владимиръ Мономахъ, основаха военно погранично поселище между руски и византийски владѣния, като своеврѣменно приеха и християнството [5]). Слѣдователно: *гагар-узи, гага-узи* = военни гранични стражи и авангардисти отъ узи, единъ видъ *калаузи*. Глд. и В, 16. Аза р (r) сравни *тартари* и *татари* [6]). А подобно, като татари и тартари, двойно название се срѣща и въ персийскитѣ и арабски историци [7]).

Па и на турски *кангал* = кржгъ, отрядъ войсковъ, лат. manipulus, гръц. и лат. spira [8]). Ergo: *кангал-узи, канга-узи, гага-узи,* = войсковъ отрѣдъ отъ узи.

---

[1]) Конст. Христофориди „Слов. на алб. езикъ,“ Атина, 1901, стр. 135.

[2]) Отдѣто, споредъ рѣчника на Бефикъ паша, и думитѣ *уз* = добрякъ. и *йокюз* = добитъкъ. Глед. и турския словарь на Н. Хлоросъ, томъ I, стр. 256.

[3]) Н. Хлоросъ, Prolegomena, стр. ια′.

[4]) Bopp. ibid. t. I, pag. 222.

[5]) Брокг.+Ефронъ. томъ XXXIV, стр. 168.

[6]) Ibid. стр. 347 и томъ XXXII, стр. 671—672.

[7]) Ibid. томъ XXXIV, стр. 345—350.

[8]) Н. Хлоросъ, томъ II, стр 1257. — А. Д. Вейсманъ „Греческо-русскій. Словарь,“ Петербургъ 1879, стр. 1140.

3.

Тукъ, по-горѣ (B, 2), подчертахме думата *калаузи,* имайки прѣдъ видъ народно-българската повѣсть, дѣто между другото се казва: „Механеджіята бѣше *гагаузинъ,* като *проводенъ* отъ дяда Владика. Сички му се бояха и всички го слушаха; а той ги въртяше, както щеше[1]). Тукъ очевидно е, че думата *проводенъ* е тълкувателна на думата *гагаузинъ.* А пъкъ *Проводникъ* (водачъ) или *спроводникъ* е синонимно на *калаузъ* или *калаузинъ.* Послѣднята дума се пише и *ко* или *кулаузъ* и *кулавузъ.* А. Дювернуа пъкъ въ Словаря си казва: „*гагаузинъ* = племенное названіе арнаутское“ [2]). А извѣстно е, че въ турско врѣме, прѣди освобождението на България, въ повечето мѣста владицитѣ, както и прѣдставителитѣ на чуждитѣ държави, си имали гавази обикновено албанци-арнаути, едно като турци и друго като вѣрни лица [3]). Тия често ги пращали владицитѣ да имъ събиратъ отъ селата владишкитѣ имъ права и берии. Тамъ тия арнаути-гавази въ врѣме на прибиването си, за да печелятъ, отваряли кръчми и продавали вино и ракия хемъ ексикъ, хемъ половина и половина вода. А когато заминавали, скжпо и прѣскжпо продавали на нѣкой селянинъ кръчмата си заедно съ титлата и фирмата на чорбаджия. Инакъ невъзможно било селянинъ християнинъ да стане отъ само себе си *механджия-чорбаджия.* Това като се има прѣдъ видъ, лесно и основно става понятно казаното и писано въ народнитѣ пѣсни:

„Кога бѣхме, мила мамо,
На бѣло, мамо, видѣло,
Ніе бѣхми чорбаджіи-механджіи
. . . . . .
Твоя душа грѣховита,
Че си била механджійка,
Ексикъ вино продавала
И водица придавала“ [4]).

---

[1]) Ил. Блъсковъ „Злочеста Кръстанка,“ Русчюкъ 1870, пов. 51.

[2]) А. Дювернуа „Словарь болгарскаго языка,“ Москва 1835.

[3]) На арабски: *кавасъ* (отъ тоже араб. *кавсъ* = лжкъ, стрѣла) = стрѣлецъ войникъ — стражарь — тѣлохранитель и пр. Глд. И. Хлоросъ, стр. 1312. Срав. и B, 4.

[4]) Български народни пѣсни (46, 49) събрани отъ братия Миладиновци Димитъръ и Константинъ и издадени отъ Константина въ Загребъ, 1861.—Срав. и А. Дювернуа ibid.

Тия арнаути-гавази проводници се казвали на официалния турски езикъ *калаузи,* а народонаселението ги е нарекло, види се, *какаузи* поради злоупотрѣбленията имъ, тъй като на официалния тогава черковенъ гръцки езикъ думата *кака* (= злѣ) е била противна на думата *кала* (= добрѣ). За това, именно, и Дювернуа въ Словаря си казва, че думата *гагаузинъ* (= Какаузинъ, вм. калаузинъ) е племенно название *арнаутско.* Впрочемъ, ако всичко това е така, нѣма съмнѣние че думата *гагаузъ* или *гагаузинъ* нѣма нищо общо съ думата *узи* или *огузи.*

Но сме забѣлѣзали, че разнитѣ словаристи безразлично употрѣбяватъ съ едно и сжщо значение думитѣ *калаузъ, колаузъ* и *кулаузъ,* когато въ литературния турски езикъ тия три думи може да иматъ различно значение, именно:

Втората съставна часть, обща и за тритѣ тия сложни думи, е персийското сжществително *агуш* = обятие, обгръщане . . . и глаголътъ *агушъ—едеримъ* = обгръщамъ, обхващамъ, помагамъ, защитявамъ. . .[1]). А пъкъ първата съставна часть а) *калѐ* (арабско сжществително) = крѣпость, акрополъ[2]); б) *колъ* (турско сжществително) = ржка, мишница, рогъ крило войсково, флангъ, войсковъ полкъ, нощна стража, патраулъ[3]); в) *кулъ* (турско сжществително) = робъ, особ. рабъ божий[4]). Слѣдователно: *калаузъ* (вм. кала-агушъ, кал-агушъ, кал-агузъ) = крѣпостна стража, гарнизонъ; *колаузъ* (мв. кол-агушъ, кол-агузъ) = аванпостъ или авангардъ войсковъ, ржководитель, прѣдпазитель, разгледачъ, съгледачъ, показатель на пжтя по сухо или по море, проводникъ, водачъ (срав. и В, 2); *кулаузъ* (вм. кул-агушъ, кул-агузъ) = пазитель, помагачъ, защитникъ на рабитѣ божии — владици, архиереи и пр.

Но Павловскій казва, че думата *калаузъ* (— усъ, — ушъ) има значение, както на торба и дисакъ, така и на капиталъ или сума отъ длъгъ и заемъ[5]). Види се, владишкитѣ проводници — калаузи или какаузи носили съ себе си дисаги, въ които събирали плащанитѣ въ пари дългове отъ християнското селско население.

---

[1]) И. Хлоросъ, стр. 147.
[2]) Ibid стр. 1303. Срав. и старо-гръц. *κάλα* = военни кораби.
[3]) Ibid. стр. 1328.
[4]) Ibid. стр. 1329.
[5]) И. Я. Павловскаго „Русско-Нѣм. Словарь," Рига 1879.

А споредъ Бефикъ Паша (гл. неговъ словарь), *кулагуз* и пр. вмѣсто *килагуз* (= проводникъ, прѣдводитель, пѫтепоказатель) отъ *киллак* (= извършвамъ) и то отъ *киличъ* (= мечъ, сабля, кѫлѫчъ), съ който робитѣ и слугитѣ изпълнявали заповѣдитѣ на господаритѣ си, вървѣйки прѣдъ тѣхъ, както гавазитѣ на консулитѣ и пр.[1]). Срав. и В, 4.

4.

Но прѣдъ видъ всичко, що е казано за калаузитѣ-албанци тукъ по-горѣ (В, 3); прѣдъ видъ, че на тия мѣста рѣдко идвали арнаути; прѣдъ видъ нуждата да ги замѣстятъ на подобна работа други по-близко стоещи до турцитѣ хора; прѣдъ видъ, че единствени такива сѫ били само въпроснитѣ наши гагаузи; прѣдвидъ, че прѣкоръ̀тъ *„гавазъ-калаузъ“* можеше отъ хората, които се избирали за гавази-калаузи, да се прѣнесе и припише на цѣлото тѣхно поколение и общество (както напр. отъ *швей — швайцеръ* (= гавази) се нарече и цѣла Швейцария[2]); и прѣдъ видъ, най-послѣ, значението на турската дума *гавазъ* (= проводникъ и пр.[3]); то лесно, мислимъ, може да се заключи, че отъ *гавазъ,* и съ удвоение *гагавазъ,* се образува названието *гагавузъ* безъ, повидимому, да има нищо общо нито съ узитѣ, нито съ които и да било, други праотци.

5.

Въ „Словарь болгарскаго языка“ на А. Дювернуа, четемъ: *гага* = . . . названіе игры, описанной слѣдующимъ образомъ у Миладиновыхъ: „Нѣколку люгіе сѣ хващаетъ за поясъ на танецъ подъ еденъ главникъ, кои ги бранитъ; а други надворъ отъ танец-отъ идатъ околу нимъ за да грабеетъ робіе. Главник-отъ бѫрго виткатъ танец-отъ секаго, на десно, на лево; и отъ силата нѣкой ке сѣ отпущитъ; него грабеетъ тіе що ходатъ околу танец-отъ, го дѫржатъ на стрѫна и пеіетъ:

[1]) И. Хлоросъ, стр. 1329, 1350. Гл. и турския словарь на Авр. Малака. Цариградъ 1876.

[2]) Braukhaus, t. XI, s. 705—706. Срав. и В, 3.

[3]) И. Хлоросъ. стр. 1312, 1323. Срав. и В, 3.

Кадри бѣфме, ведри бѣфме, ви грабнафте човек-отъ;
Юнаци бѣфме, ви поробифме войската.
Отъ танец-отъ имъ сѣ отговорватъ со пееніе и играніе:
Красто' о бѣше, кельо бѣше, затва го зедофме;
слѣпо бѣше, кьоро бѣше, дѫржете го;
ак'сте юнакъ отъ юнака, грабните отъ юнаци.
И така продѫлжаватъ игра-та, коя са викатъ *гага*..." [1].

Ergo: *гагаузи* = узовски потомци, създатели или изобрѣтатели и играчи на хорото *гага*. На турски *гага* и *какачъ* = клюнъ [2]). И наистина, хорото *гага*, както се играело и играе, образува нѣщо подобно на нѣкоя голѣма и дълга *гага* (клюнъ). Па и българскиятъ пастирски (чобански) кривакъ се казва и *гега* по сѫщото съображение. Сѫщо *гега* казва се и албанецътъ, който изключително се занимава съ скотовъдство и пастушество; па и цѣлото племе на такивато албанци се зове *геги*.

6.

Отъ незапомнени врѣмена у насъ думата *патка* се приписва на нѣкои хора, като прѣкоръ, съ подигравателно, иронично, саркастично и пр. значение. На нашитѣ гагаузи така сѫ гледали, па и сега гледатъ нѣкои хора, като на патки и гѫски, символизиращи безочливость, невнимателность, тежка работа, безумие и др. Затова не е чудно думата *гагаузъ* да е намѣсто славянската дума *гагаучъ* (= патка [3]). А тогава гагаузитѣ пакъ, повидимому, нѣматъ нищо общо съ узи (гузи и огузитѣ), па случайно и думата *гагка* (= гѫска) се употрѣбявала и употрѣбява съ сѫщото прѣносно значение [4]). Въ послѣдния случай гагаузитѣ пакъ могатъ нагледно да сѫ потомци на огузитѣ.

7.

Въ Варна, въ по-минали години, споредъ свѣдѣнията, които имаме отъ стари варненци, гагаузитѣ се наричали, по

[1]) Миладиновци, Български народни пѣсни, р. 525—526.
[2]) И. Хлоросъ, стр. 1159, 1248.
[3]) И. Я. Павловскій „Рус.-Нѣм. Словарь.
[4]) Ibid.

турски, *агаузи* или *агавузи* отъ отрицателното *а* и *га(в)узъ* или *я(в)узъ* [1]). Турцитѣ, види се, ги наричали укорително *га(в)узи* или *я(в)узи*. Сжщо така и жестокиятъ султанъ Селимъ въ началото на 16 столѣтие останалъ въ паметьта на самитѣ турци съ прозвището *явузъ* = суровъ, жестокъ, страшенъ, неприклоненъ [2]). А пъкъ тѣ — гагаузитѣ, защищавайки се, казвали: ние не сме *гаузи* (или *яузи* = сурови и пр.), ами *а-гаузи* (= несурови и пр.). *яузъ* на турски и днесъ още има двойно значение: лошъ и добъръ. Съ послѣдното значение употрѣбява се думата въ нѣкои турски окржзи, особено въ Мала-Азия. Така че *а-гаузъ* съставлява дилема: не добъръ не лошъ = лошъ и добъръ. А простото *уз*, тоже старо-турска дума, означава само: добъръ, благъ, добрякъ... [3]).

8.

Но възможно думата да произлиза и отъ турското *ага* = почтенъ, господинъ, слуга царски [4]). Тогава *агаузи* = почтени, господиновци; узи царски служащи.

Сжщо така и санскритски *яг* = почитамъ [5]). Впрочемъ: *яг* или *гаг-огузи, гаг-гоузи, гаг-оузи, гаг-аузи* = почтени, чисти узи.

На Зендийски, обаче, *ага* = грѣшка, погрѣшность, фалшивость [6]). Ergo: *Агаузи* = грѣшни, зли, лоши, лъжливи, криви, неистински, фълшиви, таклити узи; въ противоположность, може би, на по-старитѣ или на други истински и праведни узи.

9.

Въ langues Lettes-Lithuanien коренътъ *уз* означава височина, върхнина, дължина [7]). Ergo: *гагаузи* = потомци на ви-

---

[1]) П. Хлоросъ, стр. 2002.
[2]) Брокг.+Ефронъ, томъ XXXIV стр. 236.
[3]) Словарь на Бефикъ паша — П. Хлоросъ, стр. 248.
[4]) П Хлоросъ стр. 140.
[5]) Ворр. I, 56; IV, 225 Срав. турск. *ага* и гръц. *ἀγὸς* (= непорочен *ἀγνεύς*), *ἁγος*, *ἁγιος* и др. Гл. думитѣ на гръцко-руский словарь на Вейсманъ.
[6]) Ворр, II, 49.
[7]) Ворр, IV, 269. срав. турското *уз-унъ*. Гл. П. Хлоросъ, стр. 251.

сокоръстни хора. И *турко-узи* или *узо-турки* = високоръстни турци. А на турски високоръстенъ е синонимно на добрякъ и ахмакъ или глупакъ, споредъ турската пословица: „*узунъ* адамъ ахмакъ олуръ“ т. е. високоръстния е глупавъ човѣкъ. А думата *узунъ*, споредъ Бефикъ-паша, става отъ думата *узъ*= добрякъ, ахмакъ, глупакъ [1]).

Но на Зендийски, както и на Санскритско-Ведийско нарѣчие, кореньтъ *уз* = блѣща, лжща, свѣтя, сияя, пущамъ искри, пламнувамъ [2]). Тогава *гагаузи* = потомци на блѣщещи-славни праотци. А *узо-турки* или *турко-узи* = славни турци [3]).

Ала не е чудно узитѣ да сж едни и сжщи съ споменаванитѣ отъ византийскитѣ лѣтописци *агави* [4]), която дума, като означава на гръцки *славни* (чудесни, свѣтли), възможно да е наврѣмененъ прѣводъ на думата *узи*; па Узитѣ да сж сжщи и съ *славянитѣ* = славни. Сирѣчъ: една и сжща дума *(узи)* прѣведена на гръцки и славянски отъ турски. Още повече, — че ако това не бѣше така, византийцитѣ щѣха да пишатъ гръц. д. *Агави* съ *ав*, а не съ *ау*, т. е. съ в, а не съ ипсилонъ.

10.

Санскритскиятъ корень *как, гаг* = смѣтъ, нечистотия. Ср. лат. *caco*, гръц. *каккао*, ирланд. *cac* и *cacach*, турск. и гръц. (въ езика на дѣцата) *какà*, въ всички които лежи сжщото значение [5]). Впрочемъ: *как* или *гаг-огузи, гаг-гоузи, гаг-оузи, гаг-аузи* = нечисти, посрани, смрадливи, гнусни узи [6]).

Ала и отъ чисто гръцко лингвистично гледище думата *гагаузъ* (вм. *какаузъ*, отъ гръц. *какà-дзо)* = злѣ вонещи, ми-

---

[1]) И. Хлоросъ. стр. 251.

[2]) Ворр, I, 297; IV, 287, и 120.

[3]) Срав. лат. ur-o, us-si, us-tum. А за r = s и s = r глд. Ворр, t. II, стр. III—IV и t. I, стр. 201, подзаб. 1. Срав. и лат. quæro = quaeso honos = honor и др.

[4]) И. Николау, стр. 135—136.

[5]) Ворр, I, 350—351, подз. 1. — И. Хлоросъ, стр. 1248.

[6]) Не е чудно и Константинъ *Копронимъ* (= посранъ) да е билъ гагазинъ въ прѣводъ на гръцки, а тогавашнитѣ съврѣменни гръцки византийски историци, за да прикриятъ неговото турско-гагаузко потекло, да изкроиха и прѣиначиха историята и да прѣдставиха работата, както тя си е намъ сега извѣстна. Глд. Брокг.+Ефронъ, томъ XVI, стр. 67—68.

скини хора. Или *какаузи* (отъ гръц. *како-узи, какѝ-узи)*= зли узи. И това въ противоположность, може би, на *калоузи* (отъ гръц. *калѝ узи)* = добри узи или на *агавѝ узи* = славни узи. Срав. В, 9.

Но на арабски *гаг* = разваленость, невѣжество; б) вм. тоже араб. *гагя* = рѣка и кладенецъ въ ада или вм. гръцк. *какúя* = злоба[1]). Ergo: *гагаузи* = развалени, невежи, злобни, пъклени узи.

Ако, обаче, за втора съставна часть на думата се земе турското *ус* = духъ, умъ[2]), ще имаме: *гагаузи* = хора и духове адски, нечисти.

Сжщо ако за втора съставна часть на думата се земе турското *уюз* = краста[3]), ще имаме: *гагаузъ* = лоша краста или, както ние казваме, черна краста (кара-уюз). Ср. В, 13.

11.

Санскритски *гагауза* (кореньтъ на санскр. и ирланд. *гуз*, на готийски *куз*) = обичамъ, оцѣнявамъ, избирамъ, желая.[4]) Срав. лат. gus-tus, нѣм. küssen, рус. кушать, бълг. вкусвамъ, черк.-слав. кусъ и гръц. кунѐо-кусо-èкуса и др. Ergo: *гагаузи* = обични, любезни, доброжелателни хора.

12.

Зендийски и старо-Персийски *гауза* = ухо. Слѣдователно: А-гаузи = безушни, непослушни, непокорни хора[5]).

Но и Готийски *га-ваг* и изпорчено *га-гав* = силно разклащамъ, развълнувамъ, размжщавамъ, възбунтувамъ. Впрочемъ: *гагав-узи, гагаузи* = бунтовници, стачници, кавгаджии узи[6]).

Персийски и турски *гуга, гавга, кавга* = разривъ, споръ,

---

[1]) И. Хлоросъ, стр. 1176.
[2]) Ibid. стр. 253. Срав. гръц. *н-ус* = умъ.
[3]) Ibid. стр. 275.
[4]) Bopp, I, 72, подзаб. 1; 108, 126, 265.
[5]) Ibid. I, 149. Срав. Марк. еванг. VIII, 18.
[6]) Ibid. I, 37; III, 28, подзаб. 8.

прѣпирня, война [1]). А *гагаузи* (вм. гугаузи, гавгаузи и кавгаузи) = войнствени и пр. узи.

На арабски пъкъ *гави* или *гагь* = непокоренъ, отклоненъ отъ правия пѫть (сатана), погиналъ, изгубенъ [2]). А *гаг-аузи* = непокорни, погинали, изгубени узи. Срав. Матей, еванг. гл. 18, § 11—12.

13.

Гръцко-византийски *каккава* = котель, казанъ, тенджера. Срав. и гръц. *гагатисъ* = асфалтъ, смола. Тогава: *какав-узи, гагавузи, гагаузи* = занимаващи се съ обработване на котли, казани и пр., котлари, казанджии, и слѣд. черни узи; а на турски кара-огузи, кара-гузи [3]). Но не е чудно нашитѣ гагаузи (кара-огузи) да сѫ потомци на Каракалпакитѣ [4]). Впрочемъ: каракалпаки = кара-огузи, кара-гузи, кага-узи [5]). Па и днесъ въ Хива има едно татарско племе съ това название [6]).

Но ако за втора съставна часть се земе турското *уюз*, ще имаме: кара-уюз, кага-уюз, гага-уз — черна краста. Глд. В, 10.

14.

По византийскому и християнскому образому и прѣдъ видъ описването характера на гагаузитѣ отъ Д-ръ Иречекъ, възможно думата да има нѣщо общо съ гръц. *какавуза* = лошъ коремъ. Ergo: какавузи, гагавузи и гагаузи = лоши кореми, зли търбузи. Срав. казаното отъ апостолъ Павелъ за критянитѣ въ посланието му къмъ Тита (I, 12): „Критянитѣ сѫ винаги лъжци, зли звѣрове, търбуси лѣниви". А просто-византийската дума *вуза* (= коремъ) се употрѣбява и

---

[1]) И Хлоросъ, стр. 1175 и 1326.

[2]) Ibid. стр. 1160 и 1176.

[3]) Възможно и потеклото на Котленцитѣ да е гагаузко.

[4]) А че часть отъ узо-торкитѣ се наричали кара-калпаки глд. Мошковъ, стр. 12 и Брокг. + Ефронъ, томъ XIV стр. 433—434.

[5]) Мошковъ (Ibid.) обаче ги споменава съ името *черни клобуки* и прѣдполага да сѫ нарѣчени така по чернитѣ имъ шапки. Но прѣдположението му е съвсѣмъ излишно, че името *черни клобуки* е просто прѣводъ на руски отъ турски. Тоя народъ на своя езикъ се наричалъ *кара-калпаки*. Глд. и Брокг. + Ефронъ, томъ XIV, стр. 433—434.

[6]) И. Хлоросъ, стр. 1302.

сега въ много мѣста, както въ Тракия между гръцкото простонародие; напр. въ Пловдивъ, Станимака, Воденъ, Куклена, Одринско и др.

15.

Като се има прѣдъ видъ: а) че въ Индия има рѣка на име *Ганга* и б) че въпроснитѣ узи сж живѣли и въ нѣкои индийски области, по всѣка вѣроятность покрай брѣговетѣ на тази индийска рѣка; то може да се прѣдположи, че нашитѣ гагаузи сж си запазили тогавашното тамкашно мѣстно название и слѣдователно *гагаузи* = потомци или прѣселци отъ живущитѣ нѣкогашъ покрай индийската рѣка Ганга узи.

Но на турски *ганга* = барабанъ, тжпанъ [1]). Ergo: гангаузи, гагаузи = тжпанари узи, каквито сж били авангардиститѣ на тогавашнитѣ войски.

16.

На арабски *kah* = поле и *kaha* = прѣдвѣрие [2]). Ако заедно съ тия двѣ думи се земе за трета съставна часть думата *узи,* ще имаме: *гагаузи* = узи живущи на поле, като въ прѣдвѣрие и въ пограниченъ постъ, описанъ по-горѣ въ В, 2. Ако ли пъкъ се земе само едната отъ първитѣ двѣ думи и за втора се земе думата *га(в)уз* (В, 7), тогава ще имаме: *гагаузи* = мѣсто, обитавано отъ не добри — лоши хора.

Ала на арабски *кахи* (кор. kahà) = вспилчивъ, гнѣвливъ, гордѣливъ. Ergo: kaha-узи, гага-узи = невъздържателни, гнѣвливи, инатчии, галети, наалети или горделиви узи [3]).

А пъкъ на персийски *гях* и *кях* = врѣме и мѣсто [4]). Ergo: гя-гя-узи, гагаузи = узи скитающи отъ мѣсто на мѣсто. Тъй като на перс. гях-гях = отъ врѣме на врѣме и отъ мѣсто на мѣсто.

17.

На арабски *kahkaha* = шумъ пустъ; звукъ сухъ произходещъ отъ падането на сухъ и твърдъ прѣдметъ или отъ сблъс-

[1]) Ibid. стр. 1160.
[2]) Ibid. стр. 1246, 1247.
[3]) И. Хлоросъ, стр. 1259.
[4]) Ibid стр. 1361—1362.

кването на подобни прѣдмети [1]). Сѫщото значение има и турското *кагиш* [2]). Но и на албански *кагас* = пелтекъ, шеплявъ, неясно произносещъ, непонятно говорещъ. Ergo: гагаузи = Узи криво говорещи. Срав. А, подзаб. 4.

18.

Какар се нарича една часть отъ Авганистанъ и единъ народъ, живущъ въ прѣдѣлитѣ на Авганистанъ, Индия и Белучистанъ, на брой около 200,000, говорещъ на турско нарѣчие. Двѣ племена даже отъ тоя народъ обитаватъ и една часть отъ сѣверния Авганистанъ. Съ сѫщото име (какар или кагар) има и единъ градъ въ китайския Туркестанъ [3]).

Отъ това племе, съ което нѣвга заедно живѣли сѫ и узитѣ, послѣднитѣ се отцѣпиха въ походитѣ си. И както отъ *та-та* стана *татари* и *тартари,* сѫщо така отъ какари и узи стана какар-узи, кака-узи, гага-узи = узи съюзници на какаритѣ или съюзъ на какари и узи [4]).

Заключение.

Първоначално номадическитѣ монголски племена, извѣстни на византийцитѣ подъ името огузи, а по-кѫсно подъ името турци, живѣяли въ Алтайскитѣ планини. Около V вѣкъ по Р. Хр. тѣ се подвижили на юго-западъ и заели Туранъ (Туркестанъ). Въ X вѣкъ отъ Туркестанъ тръгнали завоевателни турски орди; едни завладѣли Бухара, други обвладѣли Персия и други на 985 г. се явяватъ на южнитѣ степи на Русия, когато зимаха участие, въ качество наемници, въ похода на св. Владимира противъ българитѣ. Сѫщитѣ въ началото на XI вѣкъ се явяватъ при Днѣпъръ, дѣто сѫ имали стълкновение съ руситѣ два пѫти: единъ пѫть само съ князъ Всеволодъ (1055 г.) и втори пѫть слѣдъ 5 години (1060 г.) съ съюзенитѣ князе Всеволодъ, Изеславъ, Святославъ и Всеславъ, когато, по думитѣ на лѣтописцитѣ, тѣ — узоторкитѣ „убоявь-

[1]) Ibid. стр. 1299.
[2]) Ibid. стр 1247.
[3]) La Grande Encyclopédie, t. 21: Kakar, Kachgar, Kachkar.
[4]) И. Николау, стр. 91 и 135 Срав. А, подз. 2.

шеся, пробѣгоша и до сего дни; и помроша бѣгающе гоними, ови же оть зими, другіи же голодомъ, инии же моромь.“ Въ XII в. сѫщитѣ се явяватъ при Дона, дѣто на 1116 г. въ съюзъ съ печенѣгитѣ се биха два дни съ половцитѣ, стигнали до Русь, отдѣто Владимиръ ги изгонилъ и тѣ сами избѣгнали отъ тамъ. Но една часть отъ тѣхъ още въ XI в. заела мѣстноститѣ по р. Руси и се подчинила окончателно на рускитѣ князе. Друга пъкъ една група отъ тѣхъ се е поселила на лѣвия брѣгъ на Днѣпъра, дѣто призна и тя властьта на переславския князь. А по извѣстия отъ XII в. часть отъ тѣхъ прѣминала Дунавъ и приела подданството на Византий. Тамъ тѣ подчинени на рускитѣ князе образуваха погранични военни поселища (= авангардъ, калаузи и послѣ *какаузи* или *гагаузи*) и съ славянското население постепенно се смѣсиха и се порусиха. По византийски източници пр. Голубовскій отождествява торкитѣ съ узитѣ. Срав. Барсовъ „Очерки исторической географіи.“ — Голубовскій „печенѣги, торки и половцы до нашествія татаръ“ [1]).

Но както и да е византийскитѣ източници на Голубовскій, изкаме да вѣрваме, се касаятъ до другата група на узитѣ придошли заедно съ турцитѣ отъ къмъ Мала-Азия, дѣто и до сега още има останки на узитѣ [2]). Узитѣ прѣзъ Русия, както казахме, се изродили, изчезнали и порусили на врѣме, като оставили изобилни слѣди отъ турски, персийски, татарски, монголски и пр. думи въ руския езикъ. А узитѣ отъ Мала-Азия по море можеха по-скоро и по-сигурно да се явятъ и се разпространятъ отсамъ и отвѫдъ Дунава до послѣднитѣ години на турското владичество и могѫщество, даже чакъ до Азовскитѣ брѣгове. Затова пъкъ гагаузитѣ, наши и руски, искаме да вѣрваме, сѫ потомци не на другитѣ, а на тия узи — дошли откъмъ М.-Азия прѣзъ Черното море.

Ала защо на другитѣ племена, тоже многочислени и многобройни, именно: печенѣги, половци, и tuti quanti, не е за-

[1]) Брокг. + Ефронъ, томъ XXXIII, стр. 631 и XXXIV, стр. 232.

[2]) И дѣйствително, въ югоизточната часть на Малоазиатския окржгъ Аидинъ и всрѣдъ многобройно чисто-турско население, намира се още едно село съ около 300—400 кѫща, наречено *Кула-кьой* до 4—5 часа далечъ отъ желѣзопѫтната станция „Султанъ Чифлии.“ Жителитѣ на това село се наричатъ *гагаузи*. Тѣ всички сѫ православни и се гърчѣятъ, говорятъ на турски, иматъ (мѫже и жени) сѫщото облѣкло, сѫщитѣ обичаи пѣсни, обрѣди и пр. съ нашитѣ и бесарабски гагаузи.

пазено днесъ името имъ нѣкждѣ, а само на узи, турки и тѣмъ подобни? И, ако това е така, защо историцитѣ да говорятъ за узи, турци и др., а за гагаузи не? Гагаузитѣ, като че ли отъ страхъ си криели християнството и принудени бѣха да се не наричатъ нито руси, нито византийци-гърци, нито българи, нито власи, ами единъ видъ турска секция, или раса, имаща потекло отъ съюзницитѣ на турцитѣ узи[1]). Още повече, че при послѣднитѣ нашествия на турцитѣ, тѣ — Узовитѣ потомци, нуждата ги е накарала по-лесно да се повечето отъ тѣхъ потурчатъ наново, отколкото други християни. А часть отъ тѣхъ може би да сж си таели вѣроизповѣдането християнско наврѣме и повидимому да сж се прѣдставяли като ислямци до извѣстно врѣме; а, като намѣриха удобенъ случай, да сж си проявили християнството. Такива примѣри, извѣстно е, ги имало въ Мала-Азия, въ Египетъ и Сирия, въ островъ Критъ и др. Напослѣдъкъ, прѣди година-двѣ, знайно е, цариградската патриаршия поискала отъ Високата Порта да признае послѣднята нѣкои ислямци за християни, каквито тѣ винаги сж били на тайно. Па и сега тоя въпросъ е на дневенъ редъ при сегашния младотурски режимъ, безъ още окончателно да е разрѣшенъ[2]). Ето защо нашитѣ поне гагаузи до извѣстно минало врѣме нѣмали нито черкви, нито джамии, нито училища, т. е. минавали и като турци и като християни или на явѣ турци, на скришно християни. Само когато се видѣха посвободни подъ силното влияние на патриаршията прѣдъ Портата и на владицитѣ прѣдъ пашитѣ, тогава чакъ се явиха като християни и полека-лека почнаха да си иматъ попове и даскали[3]). А името гагаузи останало да означава християни отъ потекло турско-узовско (не българско, гръцко, руско, влашко). И като бѣха твърдѣ ограничени въ частния си животъ, лишени отъ всѣкаква култура, то нѣмаше и кой списатель наврѣме да спомене името имъ, че нѣмаше защо. А тогавашнитѣ историци-списатели, сравнително съ днешнитѣ, май не се интересували и не обръщали внимание на подобни дребни работи!

---

[1]) Мошковъ, стр. 15.

[2]) Глд. в. Дневникъ," София, 1908, бр. 2189, стр. 2; и в. „Неологосъ," Цариградъ, 1908, бр. 58, стр. 3.

[3]) П. Николау, стр. 229 и 136.

Историцитѣ, обаче, говорятъ за ѹзи, турци, татари и др., а за гагаузи не. Па не се знае: отъ кога именно сѫществува думата *гагауз-инъ*. Старитѣ лѣтописци не я споменаватъ. Ще рече е нова дума и само по прѣдание отъ послѣднитѣ врѣмена извѣстна намъ сега.

Думата *гагаузъ*, мислимъ, се хроникира откато се почнало гр. Очаковъ и Кримъ да се нарича *Озу* или *Узу*[1]). Изпорчено може би и отъ *Азовъ* и то отъ *Аузовъ* (=ausov=озовъ), отдѣто Озу и Узу. Има и пѣсни гагаузки, въ които се споменава за гр. *Озу*[2]). А несъмнѣно, Азофъ, Кримъ и пр. дълго врѣме сѫ били гнѣзда и сѣдалища на узо-торкитѣ.

Характеръть на Гагаузитѣ, споредъ Д-ръ Иречекъ, е върло долнопробенъ на основание просто мълва и слухове и свѣдѣния частични и случайни[3]). Много пъкъ по-отрано, римскиятъ поетъ Овидий, въврѣме на първитѣ двама императори Августъ и Тиверий, бидейки на заточение въ тия мѣста, слѣдователно, като очевидецъ и самострадалецъ, казва за тогавашнитѣ жители на сѫщитѣ тия мѣста:

Sunt circa gentes, quae praedam sanguine quaerunt, т. е. около живѣятъ племена, които съ убийство дирятъ плячка[4]). Тая отколѣшна характеристика на Овидий за нѣкогашнитѣ жители на тия мѣста съвпада съ оная на Д-ръ Иречека за сегашнитѣ гагаузи.

На края на крайщата, коренътъ или сричката *уз* даде поводъ да се мисли, че днешнитѣ гагаузи сѫ потомци на узитѣ. Ала тоя коренъ го има и въ други думи. Срав. кровузи, узени, котузи, тонгузи, гузи, узбеки, озу или узу и др.

Споредъ насъ, понеже узи, огузи, гузи и узбеки сѫ отъ една и сѫща алтуралска раса съ единъ и сѫщъ езикъ, то тѣ може да се различаватъ само като класове и касти и, слѣдователно, прѣдъ видъ значението на корена *уз* въ тия думи:[5])

а) *Узи* = общо-народно име отъ народоначалника *Ог-Узъ* (В, 1) = прѣдобъръ, прѣблагъ, Добри, Благо (В, 7); прѣсла-

---

[1]) Скарлатосъ Д. Византиосъ „Словаръ на ново-гръц. езикъ“ д. *Озу* и *Узу*. — Авр. Малака „Турски словарь,“ стр. 65. — И Хлоросъ. стр. 251.

[2]) И Николау, стр. 313—314.

[3]) Das Fürstentum Bulgarien.

[4]) Ovidii, ibid. IV Tristia 4, vers. 54—60. — И. Николау. стр. 26 и 295. Срав. и В, 14.

[5]) Срав. В, 7, 9 и 10.

венъ, славнѣйший, Слави, Славко (В, 9): всевѣджщъ, прѣуменъ, духовитъ, гений, Душко (В, 10).

б) *Ог-узи* искратено *гузи* (В, 1) = отдѣление, часть, едно отдѣлно племе, потомци или наслѣдници на узитѣ.

в) *Узбеки* (въ сѫщность *йозбеки*) = благородни узи. Тѣ сѫ турско племе въ Бухара, наречено така отъ името на фамозния началникъ *Йозбекъ* (= самовластникъ), дума произходеща отъ турско-татарското *йоз* (= самъ, сѫшъ) и *бекъ* (= независимъ игемонъ). А узбекитѣ и досега владѣятъ по-голѣмата часть отъ ханствата на Бухара и Хива. Тѣ, бидейки мохамедани ферванти (ревностни) безъ фанатизъмъ, съставляватъ аристокрацията въ Туркестанъ [1]).

Така, че гагаузитѣ, искаме да вѣрваме, сѫ потомци не само на узи, гузи, огузи, узени, тонгузи и пр., ал'йоще и на благороднитѣ узбеки. И колкото високи сѫ алтуралскитѣ планини, отдѣто всички тия еднорасни племена си имали битието, толкова високо, велико и благородно е произхождението и потеклото на прѣдметнитѣ гагаузи.

---

[1]) Турскитѣ: *бек, берк пек*, (= силенъ, крѣпъкъ, твърдъ, здравъ, жестокъ, тѣсенъ, непроходимъ) сѫ синоними съ турското *бей* (= господарь), съ персийското *бай* (= богатъ, първенецъ) и съ българското *бай* (= господинъ) и *пека* (= затвърдѣванъ). Сравни словаря на Бефикъ паша и на И. Хлоросъ, стр. 247, 249, 330, 345, 360 и 430.

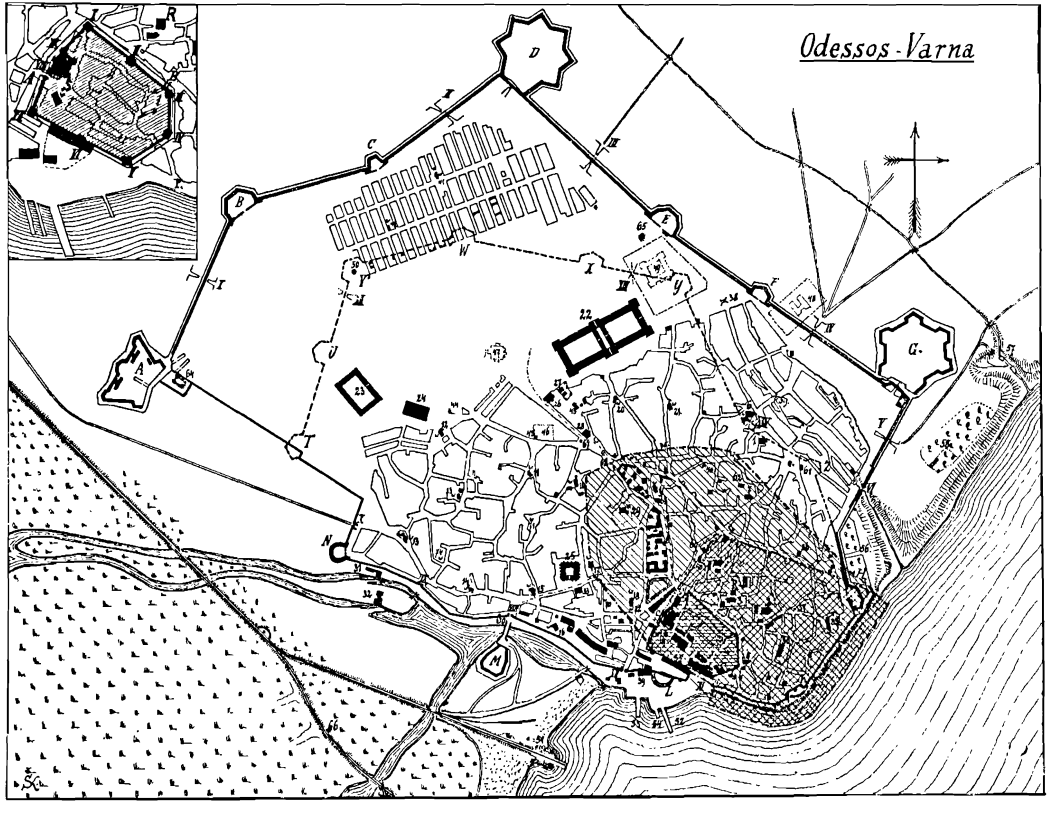
Odessos - Varna

IV.

Турскитѣ укрѣпления въ Варна

(отъ 1828 и 1834 г.).

(Съ единъ планъ).

Съобщава **Х. К. Шкорпилъ.**

Варна е играла важна роль въ войнитѣ между Русия и Турция, защото чрѣзъ прѣвземането ѝ се отварялъ на първата прѣзбалканскиятъ пѫть къмъ Цариградъ. Този пѫть е най-кѫсата линия между руската граница и турската столица. Прѣдъ видъ на това, че именно по този пѫть е могла една голѣма армия да си осигури свои нужди чрѣзъ прѣвоза откъмъ морето, Варна добива двойно по-голѣмо значение, като запирателна точка на поменатия пѫть и още като пристанище. По тази причина, както казва извѣстниятъ нѣмски стратегъ Молтке [1]), Русия трѣбвало да обърне най-голѣмо усилие за прѣвземане Варна, която е била, слѣдователно, най-яка опора на турскитѣ владѣния на Черно-море.

Още въ 1610 г. нашиятъ градъ билъ опустошенъ и изгоренъ отъ казацитѣ [2]). По тази причина варненското население много е намалѣло. Споредъ Евлия Челеби, който пѫтувалъ прѣзъ България въ 1657 г., Варна имала само 600 кѫщи, когато Провадия имала 3500, а Шуменъ 2000 [3]).

Въ 1773 г. фелдмаршалъ графъ Румянцовъ изпратилъ къмъ Варна отряда на генерала Унгерна съ 30 хилядна войска. На 30 октомврий генералътъ повелъ отряда си на щурмъ. Като нѣмали руситѣ нито стълби, нито други принадлежности за атаката на крѣпостьта, тѣ не могли да прѣминатъ прѣзъ дълбокия и тинестъ ровъ и били отблъснати, като изгубили

[1]) Der russisch-türkische Feldzug 1828—1829. стр. 114 (Berlin 1877).

[2]) Споредъ Bruzen la Martinière (Donau-Bulgarien. F. Kanitz. III стр. 194. Leipsig 1882).

[3]) Вторий годишенъ отчетъ на археологическото дружество. 1907 г. стр. 39.

шесть топа, които потънали въ тинята. Руситѣ отстжпили въ порядъкъ [1]).

Въ войната 1810 г. не сж ставали около Варна почти никакви сражения, а е било само заповѣдано на отряда на генералитѣ Цизарева и Войнова да наблюдаватъ нашия градъ. Къмъ края на есеньта руситѣ отстжпили и се оттеглили на зимни квартири на цѣлата армия.

Тепърва въ 1828 г., Варна била прѣвзета, слѣдъ тримѣсечна обсада, прѣдъ очитѣ на самия царь Николай I.

Крѣпостьта, която е сжществувала въ 1828 г., е извѣстна у мѣстното население подъ название „старо укрѣпление“ (ескикале), а крѣпостьта, която е била съградена отъ султанъ Махмудъ II въ 1834 г. „ново укрѣпление“ (ени-кале).

I.

Планътъ на крѣпостьта отъ 1828 г. е отбѣлѣзанъ въ приключения планъ на гр. Варна; той е съставенъ по единъ планъ на Молтке [2]), по една часть на запазения още сега ровъ (задъ старата болница) и по показанията на нѣкои варненски граждани [3]).

Крѣпостьта се състояла отъ външна и отъ вжтрѣшна части; послѣднята завзимала нѣколко квартала въ първия градски участъкъ между улицитѣ: Прѣславска, Солунска, Бѣла и митницата (гл. плана).

Външната крѣпость се е почвала отъ кула, находяща се на високия морски брѣгъ до италиянското консулато (Асарето) и обикаляла всичкитѣ страни на града (гл. плана). Отъ кулата до рѣката, която съединявала езерото съ морето, имало край крѣпостната стѣна дълбокъ ровъ (кале-хендекъ), който билъ укрѣпенъ съ зидове по склоноветѣ му (escarpe и contre-escarpe). Въ източната часть на крѣпостьта била естествена долчинка (дере [4]). Отъ рѣката вървѣлъ крѣпостниятъ зидъ

---

[1]) Нападението стана, по прѣдание, отъ „Войвода капусу“ (гл. по-нататъкъ).

[2]) Der russisch-türkische Feldzug. 1828—1829. Планъ № 4.

[3]) Важни свѣдения ни съобщи 95 годишния варненски гражданинъ Василако-олу и майката на зап. майоръ Мановъ.

[4]) Тя се почва отъ улицата Мария Луиза (до дѣвическата гимназия), минава прѣзъ улица Харчова, прѣсича улица 6 Септемврий и прѣзъ улица Саидова, достигва улица Фердинандъ и се влива въ морето (между приморската градина и аквариума).

(безъ ровъ) къмъ високия морски брѣгъ срѣщу вълнолома и отъ тамъ къмъ кулата до италиянското консулато. Въ западната часть на крѣпостьта, отъ улица Мария Луиза нататъкъ, се простирали турски гробища; тука е билъ лагера на турцитѣ въ 1828 г.

Въ крѣпостната стѣна имало единайсеть четверожгълни кули (бастиона), а именно: 1) въ източната 4 — H, Z, XIV и Y, 2) въ сѣверната — 3 (X, W и V), 3) въ западната — двѣ (U и T) и въ южната — двѣ.

Въ крѣпостьта имало шесть порти: 1) въ втория бастионъ (XIV); 2) между четвъртия и петия бастионъ (XIII); 3) между седмия и осмия (XII); 4) въ югозападния жгълъ на крѣпостьта (X); 5) до моста Ташъ-кьопрю (VIII) и 5) до пристанището (VII). Между послѣднитѣ двѣ порти е имало табия (бастионъ), както се вижда тя на картината, рисувана отъ французкия живописецъ Désanord [1]) въ 1828 год.

Портата до пристанището, до колкото можахме да издиримъ, се наричала *„Скеле-капусу“* (т. е. пристанищна порта), до Ташъ-кьопрю *„Стамболъ-капусу,“* въ югозападния жгълъ на крѣпостьта *„Русчукъ капусу“* (X) и въ втория (сѣверенъ) бастионъ *„Войвода-капусу“* (XIV).

По прѣдание „Войвода-капусу“ била нападната отъ руситѣ въ 1773 год.; при това нападение тѣ изгубили шесть топа и се върнали назадъ. Казватъ, че руситѣ сполучили да навлѣзнатъ въ града, но били принудени, слѣдъ малко, да се върнатъ назадъ. При обсадата въ 1828 г. руситѣ нападнали града откъмъ сѣверъ, отгдѣто навлѣзли въ града прѣзъ „Войвода-капусу,“ която се намирала до църквата св. Никола (XIV).

За пазене на моста „Ташъ-кьопрю“ имало особенна мостова крѣпость *„tête de pont“* (M).

Пѫтьтъ прѣзъ моста отивалъ къмъ Цариградъ. Мостътъ е старъ; на него имало турски надписъ съ слѣдното съдържание: *„въ 1758* (1174 отъ Егира) *столетъ моста божие нещастие* (наводнение). *Населението положи своитъ старания при градението му“* [2]). Мостътъ билъ съборенъ прѣзъ 1906 г.

Край пѫтя за Цариградъ, близу до новия каналъ, който

[1]) Въ варненския окр. музей се намиратъ отъ сѫщия живописецъ петь картини отъ обсадата на гр. Варна (въ 1828 г.).

[2]) Надписътъ се съхранява въ варненския музей.

съединява езерото съ морето, билъ побитъ мраморенъ стълбъ съ турски надписъ. Стълбътъ се наричалъ „паша-мезаръ," т. е. пашовъ гробъ[1]). Види се, че тукъ е билъ погребенъ нѣкой паша, убитъ при обсадата на Варна въ 1828 г.

Вжтрѣшното кале завзимало нѣколко квартала между улицитѣ: Прѣславска, Солунска, Бѣла, митницата и Разградска (гл. общия планъ и малкото планче, помѣстено горѣ отъ лѣвата му страна). Калето било обиколено съ двоенъ зидъ, отъ който вжтрѣшния билъ високъ и снабденъ съ бойници (мазгали), а външния — низъкъ (около 3 м.). Двата зида били отдалечени колкото да се разминатъ двѣ кола. Между двата зида имало 9 кули[2]), съединени съ вжтрѣшния зидъ на калето (гл. плана и планчето). Въ калето се влизало прѣзъ една голѣма порта, наречена *„буюкъ-капусу"* (т. е. голѣма порта); тя се намирала на западната страна (гл. въ планчето „А"). Откъмъ сѣверъ имало една малка вратичка („В"). Само въ западната часть имало крѣпостни постройки; въ останалата часть имало турски кжщи и джамия, наречена *„Кале-джами"* [3]). Пространството на калето още се казва: *„Кале-ичи"* (т. е. вжтрѣшно укрѣпление), а мѣстото на сѣверъ отъ калето, гдѣто е Солунска улица, се казва: *„Кале-мегданъ"* т. е. крѣпостна площадъ. Слѣдъ прѣвземането на Варна въ 1828 г., руситѣ съборили калето, съ изключение на западната часть.

Тази часть, която била извѣстна подъ название *„Барутъ-хане,"* е служила за складъ на военни припаси. За очудване е, че Молтке [4]), който посѣтилъ Варна прѣзъ 1835 год., споменува за барутъ-хане, безъ да е знаялъ, че то е само една малка часть на едно голѣмо укрѣпление. Мѣстата на старото кале били раздадени на християне (слѣдъ 1828 год.[5]). При

---

[1]) Молтке по тѣзи мѣста споменува на стр. 140 и бѣлѣжи въ плана № 4: „гробенъ паметникъ" (Grabmal).

[2]) Споредъ показанията на варненския гражданинъ Василако-оглу; споредъ други, калето имало 12 кули. Нѣколко кули на калето се виждатъ въ картината, която прѣдставлява гр. Варна (гледана отъ югъ) въ 1828 г. Картината е рисувана отъ французкия живописецъ Désanord. На западъ отъ югозападната кула на калето се вижда на картината една висока кула, съ особенъ плосъкъ покривъ.

[3]) Гледай джамиитѣ (описани по-нататъкъ).

[4]) стр. 138.

[5]) Първий отчетъ на варненското археологическо дружество за 1906 г. стр. 21.

събарянето на барутъ-хане въ 1908 г.[1]) се узна, че основитѣ на югозападната му часть сж били съзидани върху римски основи, изработени отъ пластове съ тухли (4—5 реда) съ дебели пластове хурусанъ (размѣсенъ съ дребни парчета тухли) и отъ пластове съ камъни. Намѣриха се основи на една стаичка (4·30×5·30 м.) съ двѣ вратички; въ нея се откриха шестожгълни и четверожгълни плочки отъ мряморъ, стъклени кубчета отъ мозаика, глинено кандилце, голѣми и малки камъни гюлета и монети на императора Константинъ Велики.

Положението на калето върху склона на едно възвишение, което е обърнато къмъ югъ (къмъ морето), както и близостьта на пристанището, показва, че калето имало да пази града отъ нападението откъмъ пристанището. На сѣверъ отъ калето се намирала римската и византийската акрополъ съ останки[2]) на тъй наречената „куле“ (гл. „R“ въ плана). Акрополътъ се намиралъ въ най-високата часть на стария градъ (I градски участъкъ). Прѣдполагаме, че калето било основано отъ Добротича, който билъ владѣтель на приморска България. Сѣдалището му билъ гр. Варна[3]). Добротичъ създалъ военна флота, борилъ се съ генуезцитѣ (джиневизи), които били много силни и не единъ пжть нападали нашето крайбрѣжие[4]). Генуезцитѣ се борили за първенство по западнитѣ брѣгове на Черно-море.

II.

Въ врѣмето на тримѣсечната руска обсада на гр. Варна прѣзъ 1828 г. не остана здрава нито една кжща; срутена е била цѣлата махала, находяща се въ I и II участъкъ, задъ нападателния фронтъ (между черквата св. Никола и италиянското консулато). Руситѣ хвърлили въ града 37000 пълни гюл-

[1]) Върху единъ грамаденъ дѣланъ камъкъ, който билъ зазиданъ въ сѣверозападния жгълъ на барутъ-хане, се намѣри издълбанъ надпись на староеврейски. Той гласи: *„Марадъ Ханна Батъ Марадъ Тувия, т. е. госпожа Ханна, дщеря на госпожа Тувия“* (по тълкуването на варненския равинъ). Надписътъ билъ зазиданъ навжтрѣ; това показва, че той е по-старъ отъ барутъ-хане. Еврейскиятъ надпись произлиза или отъ XIV столѣтие, когато имало евреи въ България (въ врѣмето на царя Иванъ Александръ) или отъ XVI столѣтие, когато се заселвали въ България испанскитѣ евреи.

[2]) Първий отчетъ стр. 15 и въ вторий отчетъ стр. 26—28.

[3]) К. Иречекъ. Историята на българитѣ, стр. 429.

[4]) А. Ширковъ. Изъ срѣдневѣковната търговска история на града Варна (отпечатъкъ отъ . . .).

лета, 8600 кухи гюллета и 2500 гранати (картечи[1]). Градътъ, както и крайбрѣжието, било обезлюдено[2]). Руситѣ стояли въ града отъ 12 октомврий 1828 г. до Одринския миръ (14 септемврий 1829 г.), т. е. почти една година. Прѣзъ туй врѣме Къркъкъ джамия (гл. описанието на джамиитѣ) е била прѣобърната на черква св. Никола. Още прѣзъ м. май 1830 г. заварилъ писателтъ Венелинъ, града Варна разрушенъ и обезлюденъ. Въ околностьта вѫрлували холера и гладъ. Руситѣ се още оттеглювали. Къмъ края на сѫщата година почнало да се връща населението отъ Браила, Галацъ, Одеса, Измаилъ[3]) и отъ Кримъ.

Варна била възобновена отъ султанъ Махмудъ II въ 1834 г. (въ 1250 г. отъ Егира); той построилъ ново укрѣпление (ени-кале), казарми, военни складове, болница и чушми. Укрѣплението и другитѣ постройки били строени седемъ години наредъ (начиная отъ 1832 г.) подъ надзора на инженера Пепе Мехмедъ Паша. Работници — българи и турци — надошли отъ цѣлата империя (Кърклисийско, Берковско, Добруджа и др.).

Въ Кърклисийско пѣятъ пѣсень[4]) за строението на укрѣплението. Тя се почва така:

Дошле сѫ турци горненци,
Горненци, мале, варненци,
Че си събиратъ момцитѣ,
Момцитѣ и младоженцитѣ,
Да ги въ Варна закаратъ
Кале да правятъ . . . .
. . . . . .

Въ врѣме на почивка свирили на работницитѣ гайдари, и се борили пехливани. Камъни за укрѣплението сѫ били носени отъ далечни мѣста, като напр. отъ развалинитѣ на първата българска столица до с. Абоба, Рѣка-Девня и др. Отъ гробищата сѫ били дигани надгробнитѣ плочи (съ кръстове);

---

[1]) Молтке, стр. 204 и 205.

[2]) Въ околностьта на гр. Варна изчезнали, отъ 1828 г. насамъ, слѣднитѣ села: 1) Пейнарджикъ и Ешекчи, находящи се до южния брѣгъ на Девненското езеро и 2) Ментеше и Михлюзъ, находящи се до с. с. Аджемлеръ и Пашакьой; послѣднитѣ двѣ села сѫ заселени слѣдъ 1828 г.

[3]) Kanitz. Donau — Bulgarien III, стр. 197.

[4]) Съобщена отъ Ем. Г. Мутафовъ.

съ тѣхъ сѫ били постлани табиитѣ (Илдъзъ-Табия, Кадръ-Баба и др.).

Нѣма съмнение, че при копане основи за укрѣплението, казармитѣ, складоветѣ, както и при копане рова, сѫ били намѣрени многобройни старини [1]).

За споменъ на султана Махмудъ II билъ поставенъ единъ високъ стълбъ (съ турски надписъ), върху чушмата (гл. „67“), находяща се срѣщу общинското управление. Надписътъ се състои отъ 70 стиха, въ които султанътъ е възхваляванъ съ бомбастични думи.

Надписътъ гласи: [2])

Негово императорско величество султанъ Махмудъ II заключава въ себе си всичкитѣ добри качества.

Неговата Августейша особа е свѣтлина на цѣла вселенна.

Този владѣтель разпръсва отрядитѣ на непріятелската сила, и той е едничката подпорка и насърдчение на побѣдителитѣ.

Чрьзъ своитѣ куршуми той изгаря мозъка на непріятелитѣ и тъй разкъсва съюзната свръзка на мятежницитѣ.

Благодарение на неговитѣ благоразумни мѣрки, всичкитѣ мжчнотии сѫ прѣмахнати.

Нека очитѣ на непріятеля бждатъ за прицѣлна точка на неговата героическа златовръха стрѣла.

Нека сабята на падишаха, винаги блъстяща, съкрушава непріятеля, както пламъка неизбѣжно уничтожава въ полето купня отъ пожънато жито.

---

[1]) Берковскиятъ гражданинъ З. Грънчаровъ ни съобщава слѣдното: „Като 18 годишенъ момъкъ, на мене и на още петима мои другари, съобщиха ни администрадивнитѣ власти да се отправимъ незабавно за гр. Варна и да се прѣдставимъ на тамошнитѣ власти. Като пристигнахме въ Варна, заведоха ни на работа въ крѣпостьта. Като малко по-интелигентенъ, азъ бѣхъ още на другия день освободенъ отъ грубата работа и бѣхъ опрѣдѣленъ за прислужникъ на „чаушина,“ единъ свирѣпъ анадолецъ. Единъ день моя „голѣмецъ“ ми поржча да поразтрѣбя кжщичката, въ която прѣспивахме, че щѣли да дойдатъ учени хора. Къмъ 2 часа слѣдъ обѣдъ дойдоха четирма интелигентни турци — всички съ по купъ книги въ ржцѣтѣ си. Тѣ прѣгледаха старателно разни камъни съ писма и човѣшки и конски изображения, които чаушинътъ донесълъ отъ калето. Слѣдъ като ги прѣгледаха, поржчиха на чаушина да ги хвърли веднага въ морето и на никого да не разправя, че сѫ намирани такива камъни, които напомнювали нѣкаквo славно минало на гяврите!

[2]) Той билъ прѣведенъ отъ турски на френски отъ Халилъ-бей, бившъ учитель у Руждието въ Варна. Отъ френски на български е прѣведенъ отъ покойния учитель *Т. Н. Шишковъ*. Българскиятъ прѣводъ билъ публикуванъ найнапрѣдъ въ Варненския общински вѣстникъ 1889 г. № 13.

Душитѣ на покойнитѣ падишахи си говорятъ помежду си, че само султанъ Махмудъ е достойниятъ наслѣдникъ на Османовата династия.

Подъ царствуването на този владѣтель се тури всичко въ редъ и въ добро състояние.

Религията на Мохамедъ Мустафа, която прави ничтожни всичкитѣ други, нѣма да отпадне до възкръсението: защото тя е най-твърдата и е най-добрѣ основаната отъ всичкитѣ вѣроизповѣдания.

А относително нашия августейший владѣтель, той е сега прѣдставитель и помощникъ на тази истинска религия.

Този султанъ е даръ дошелъ отъ Божеството за благощастието на вѣрнитѣ.

Подъ покровителството на този небесенъ ангелъ всичкитѣ мюсюлмани се радватъ на съвършенно доволство.

Градътъ Варна е единъ отъ търговскитѣ портове на Черно море.

Бѣше развалень отъ ударитѣ на съврѣмената политика[1]).

Великий господарь незабавно заповѣда да се въздигне този градъ, разоренъ отъ опустошенията на войната.

Великий господарь, прѣдъ когото идатъ да се покланятъ всичкитѣ владѣтели на земното кълбо. Дойдете да видите, що е направилъ този султанъ,

на когото великолѣпието и величието се сравняватъ съ онѣзи на Дария и Александра Великий.

Безъ никакво съмнѣние ни колебание, този ангелъ е даръ отъ Божеството.

Нека неговото царствуване бѫде всѣкога добродѣтелственно.

Нека неговитѣ скѫпоцѣнни дни се продължаватъ тъй дълго врѣме, както неподвижнитѣ звѣзди.

Многоуважаемий Ага Мехмедъ Саджъ[2]), *великий конюшникъ на двореца, вѣрний служитель на негово величество,*

е билъ избранъ и натоваренъ съ направата на постройкитѣ. Благодарение на неговитѣ усилия и неговото добро усърдие всичкитѣ архитектурни работи бидоха съвършенно сполучливи.

---

[1]) Руско-турската война въ 1829—29 г.

[2]) Ржководительтъ на постройкитѣ (Пепе Мехмедъ-паша).

Първо, падишахътъ, имаминътъ на мюсюлманитѣ, любителътъ на благочестиви дѣла
построи една прѣкрасна джамия, символъ на рая,
гдѣто вѣрнитѣ струватъ петъ пѫти на день своитѣ молитви
въ очакване, че отъ главнитѣ точки извѣстието за сто други побѣди ще
дойде да ослади тѣхний слухъ.
Нека името на султана се повтаря по всичкий свѣтъ!
Съобразно съ добритѣ желания, послѣдвали по императорска заповѣдь, дълбоки ровове се изкопаха около града,
които сѫ толкозъ дълбоки, щото не имъ се вижда дъното
и непріятелътъ не може да ги прѣскочи ни да прѣмине прѣзъ тѣхъ
освѣнъ ако иска да се самоубие, като се хвърли въ тѣхъ, за да отиде въ пъкъла. Човѣкъ би казалъ, че това е гробница, изкопана за непріятеля на религията.
Въ много мѣста султанътъ е заповѣдалъ да се въздигнатъ градове,
поржчалъ е да се огради Варна съ хубави крѣпости,
които разпространяватъ на всѣкѫдѣ свѣтлината на побѣдителитѣ,
крѣпости на които грамаднитѣ топове поразяватъ непріятеля,
на когото главата е отсичана съ остритѣ саби на завоевателитѣ.
Съ цѣль да настани своитѣ всѣкога побѣдоносни войски,
султанътъ е построилъ двѣ голѣми казарми[1]), гнѣздата на побѣдата и на които видътъ на постройката удивлява прочутия Тедада.
Топоветѣ наредени въ тѣзи сгради, сѫ пълни денемъ и нощемъ.
Нека Всевишний направи отъ тѣзи казарми жилище, прѣдназначено за завоевателитѣ въ вѣки!
Освѣнъ това, падишахътъ построи на много мѣста безпримѣрни укрѣпления,
които допълниха срѣдствата за защита.
Нека Всесилний направи отъ тѣхъ мѣста за всегдашна побѣда

[1]) Гл. „22“ въ плана.

и нека пъкълътъ бѫде опръдъленъ за неприятелитѣ на султана,

а неговитѣ приятели и доброжелатели да бѫдатъ благословени!

Идатъ послѣ портитѣ, наречени Пини-Капия и Русчукъ-Капия,

за да украсятъ дѣлата на падишаха.

Тѣзи порти, направени на пѫтищата, гдѣто минуватъ керванитѣ

сѫ достойни да служатъ

за влазяне и за източникъ на държавнитѣ доходи.

Освѣнъ вишеозначенитѣ постройки, направиха се шестъ голѣми влагалища (хамбари [1])

прѣдназначени за пазене различни военни припаси

отъ които здания всѣко се прѣдставлява прѣдъ очитѣ на неприятеля като грамадна гора.

Нека Богъ да запази отъ опустошения и отъ противноститѣ на врѣмето!

Айни, султановъ служитель и поетъ, надаренъ съ живъ духъ и съ обширно въображение,

си е позволилъ да състави надписи за всѣко отъ тѣзи богоугодни дѣла на негово Величество

и да ги сложи при подножието на владѣтеля,

който го обсипа съ своитѣ благодѣяния.

Тарихъ: ***Негово Величество султанъ Махмудъ-Адли даде животъ на града Варна.*** Въздигнатъ прѣзъ 1250 г. отъ Егира (т. е. въ 1834 год.).

Новото укрѣпление съ всичкитѣ порти и табии е отбѣлѣзано въ плана приложенъ къмъ настоящата статия. Той е съставенъ споредъ единъ генераленъ планъ на града, който билъ направенъ въ врѣмето на руската окупация (прѣзъ 1878 и 1879 год. [2]).

Въ сравнение съ укрѣплението отъ 1828 г. (гл. плана), то е разширено къмъ сѣверъ и западъ; останалата часть се

---

[1]) Гл. „24, 25, 34, 44 и др.“ (въ плана).

[2]) За по-добро ориентиране сѫ прибавени въ плана три по-нови постройки, а именно: 1) съборната черква (гл „47“); 2) дѣвическата гимназия (гл. „49“) и 3) мѫжката гимназия (гл. „48“).

съвпада съ линията на старото укрѣпление. До разширената часть се намира *Али-бей-табия* („G“ въ плана), *Илдъзъ-табия* („Д“) и *Кадиръ-боба-табия* („А“). На мѣстото на послѣднитѣ двѣ табии е имало въ 1828 година двѣ турски малки табии (земленни), съградени на западъ отъ старото укрѣпление [1]). Чрѣзъ разширението до Илдъзъ-табия укрѣплението се доближило до възвишението, по което се качва стариятъ пѫть отъ Варна за Добричъ (между с. с. Гол. Франга и Паша-кьой). Генералъ Иохмусъ казва, че укрѣплението може да бѫде нападнато най-рѣшително откъмъ възвишението; за Али-бей табия казва Иохмусъ [2]), че тя е най-слабата точка на укрѣплението, защото е най-много изложена на нападение откъмъ морето.

Върху крѣпостнитѣ порти, казармитѣ, хамбаритѣ и болницата имало мряморни плочи съ турски надписи; тѣ сѫ били изпратени прѣзъ 1879 г. [3]) въ Петербургъ, по заповѣдь на генералъ Вановски.

Въ варненския музей се съхранява само една плоча отъ съборения складъ (хамбаръ), находящъ се до старата болница (гл. „24“). Една плоча (съ надписъ) сѣди още върху портата на голѣмия хамбаръ въ третия участъкъ (гл. „25“).

Около укрѣплението, съ изключение на южната и източната му страни, имало дълбокъ ровъ. На поменатитѣ страни служила рѣка [4]) и море, като естествено прѣпятствие. Слѣдъ С. Стефанския договоръ останали въ Варна 12 хиляди турски войници подъ командата на Кайсерли Паша. Войската се оттеглила слѣдъ берлинския договоръ (между 9—12 августъ), като сѫ били занесени въ Цариградъ всичкитѣ военни припаси [5]).

---

[1]) Молтке (планъ №1).

[2]) Kanitz. III, стр. 206 и 207.

[3]) По поржка на генералъ Вановски надписитѣ сѫ били прѣведени на френски отъ г-да Габ. Каспариянъ и Г. Папазиянъ. Прѣводътъ отъ френски на български направи покойниятъ учитель Т. Н. Шишковъ. Този прѣводъ билъ обнародванъ въ варненския общински вѣстникъ 1889 г. брой 20—21.

[4]) Тя е засипана въ 1906 и 1907 г. Старата рѣка, която съединявала езерото съ морето, минавала по̀ на югъ, гдѣто се построи новиятъ каналъ. Види се, че рѣката, която минавала покрай укрѣплението, била прѣмѣстена съ стратегична цѣль отъ турцитѣ, когато градътъ билъ заобиколенъ съ крѣпостни зидове.

[5]) Kanitz III. 208.

А. Порти.

Въ укрѣплението се влизало прѣзъ единайсеть порти[1]).
Въ южната стѣна на укрѣплението имало слѣднитѣ порти:
а) *Пѣсъчни порти — кумъ-капусу* (XI),
б) *Пристанищни порти — скеле-капусу* (VII),
в) *Портитѣ на камъния мостъ — Ташъ къопрю капусу* (VIII) и
г) *Рѣчни или водни порти — дере или су-капусу* (IX).

1. Пѣсъчнитѣ порти.

До кримската война (1854 г.) имало една малка порта на туй мѣсто, гдѣто се възвишава брѣга, като вървимъ отъ митницата къмъ червения фенеръ (срѣщу вълнолома).

Тази порта била отваряна въ извънредни случаи, като напр., когато гърцитѣ излизали на Иордановъ-день да хвърлятъ кръстъ въ морето. Въ кримската война, когато въ града надошли французки и английски войски, била пробита по-широка порта: тя била на разстояние около петь метра отъ първата (къмъ западъ). Прѣзъ тази нова порта французитѣ прѣнасяли (съ кола) разни военни припаси (отъ морето въ града). Първата порта се наричала „Ески-кумъ-капусу," а втората „Ени-кумъ-капусу" (т. е. нова пѣсъчна порта). Първата порта е била послѣ зазидана[2]).

2. Пристанищнитѣ порти.

Портитѣ се намирали на края на Прѣславска улица (гл. плана); тѣ се състояли отъ голѣмъ сводъ (срѣдня часть) и отъ два малки свода отъ странитѣ му. Върху портата имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ, побѣдитель на неприятеля на своята религия, взима удоволствието да съгради този цитаделъ. Негово Величество направи тѣзи порти, като крѣпостьта на Александрия и даде имъ името „огнени порти," които

[1]) Малки порти, наречени юрюшъ-капусу, имало на нѣколко мѣста (до аквариума, до улица Франга и др).

[2]) Въ варненския музей се съхранява фотография на двѣтѣ порти; зазиждането на втората порта е станало, види се, прѣди 40—50 години. На друга една фотография отъ 1877 г. личи само една порта.

укрѣпяватъ Варна. Н. Вел. направи още едни порти за митницата и опрѣдѣли цѣнитѣ на стокитѣ, които цѣни могатъ да помогнатъ непріятеля да бѫде побѣденъ. О Айни! побѣдоносцитѣ, които дойдоха тукъ, продиктуваха този надписъ. Императорътъ (Падишахътъ) отъ епохата повъси една сабя на небето! (1250 год. отъ Егира).

3. Портитѣ на камъния мостъ.

Върху тѣзи порти, които сж били покрити съ единъ сводъ, имало слѣдния надписъ:

Царьтъ, който се бие съ непріятеля, увѣренъ на своитѣ крѣпости, е честитъ пръзъ всичкото врѣме на своето царуване. Джамиитѣ, влагалищата и казармитѣ приличатъ на прибѣжището на прочутия Рюстемъ[1]*. Царьтъ, морский и земний, направи Варна досущъ да се прочуе. О Айни! азъ написахъ изисканий надписъ, всичко туй е за споменъ на султанъ Махмудъ.*

4. Воднитѣ или рѣчни порти.

Прѣзъ тѣзи порти се отивало къмъ близката рѣка (гл. плана), гдѣто населението поило добитъкъ, прало дрехи и др. Върху портитѣ имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ, царьтъ на царетѣ, благостьта на когото е по-висока отъ небето, съгради портитѣ чрьзъ своето величие. Гледайте и кажете имали по-голѣмъ отъ този споменъ и по-висока отъ горитѣ на птицата Анка[2]*), съ височината на която гора нищо на свѣта не може да се равни. О Айни! може да се каже, че като нашия надписъ нѣма вторий. Портитѣ на Стамбулъ се направиха по-високи отъ небето.*

Отъ надписа се вижда, че портитѣ се наричали още и *„Стамболски."*

Въ западната стѣна на укрѣплението имало слѣднитѣ порти:

а) *Русенски порти — Русчукъ-капусу* (X),

---

[1]) Подъ това име се слави у турцитѣ единъ баснословенъ юнакъ (отъ Персия) както у насъ Кралевичъ Марко.

[2]) Тази гора, която била ужъ наименована по името на една птица, е баснословна.

б) *Пашови порти — Паша-капусу* (I) и

в) *Татарски порти — Татаръ-капусу* (II).

Послѣднитѣ двѣ порти били двойни, т. е. една часть отъ тѣхъ се намирала прѣдъ рова, а другата — задъ него. (гл. плана).

5. Русенскитѣ порти.

Прѣзъ тѣзи порти излизалъ пжтътъ къмъ Русе (подъ Кадъръ Боба). Върху тѣхъ имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ, царь на морето и сушата, който се бие срѣщу непріятеля на своята религия, като нарежда при портитѣ побѣдоноснатa войска съ помощьта на побѣдителитѣ (газии) и като укрѣпява своитѣ граници. Неговата дума, неговата мисъль и занятието му не е друго освѣнъ да върви срѣщу непріятеля. Негово Величество подкрѣпи религията, издаде правителственни закони. Нека всемогжщий Богъ посрами непріятеля. Айни написа този надписъ, като четеше побѣдоноснитѣ молитви отъ Корана. Султанъ Махмудъ назначи и съгради и тѣзи порти на Русе (Русчукъ-капусу).

6. Пашовитѣ порти (гл. плана).

7. Татарскитѣ порти.

Първото название на портитѣ било „*тютюзлеме-капусу*“ [1]), защото въ една стаичка на тѣзи порти дезинфицирали съ пушакъ) стоки, които се внасяли въ града. Извѣстно е, че въ 1837 г. върлувала въ цѣла България холера. Когато въ 1861 г. били заселени татаритѣ близу до тѣзи порти, тѣ били прѣименувани „татарски.“

Върху портитѣ имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ, като се бори съ непріятеля на своята религия, издигна и тази военна крѣпость. Негово Величество е царь на земята и морето. Въ царуването на този доблестенъ султанъ, страната бѣ честита и крѣпоститѣ се затвориха. Нека Неговото Величие бжде безкрайно на този свѣтъ и блъскаво, като слънцето денемъ и като луната нощемъ, както е казалъ Айни. Богъ направи отъ портитѣ на армейския корпусъ една триумфална кѣрпость.

[1]) т. е. опушени порти.

Въ сѣверната стѣна на крѣпостьта имало двѣ порти:
а) *Франгенски порти — франга-капусу* (III)
и б) *Ибрахимови порти — Ибрахима-капусу* (IV).

8. Франгенскитѣ порти.

Върху портитѣ имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ направи Варна всесилна. Богъ да Го обрадва и царя на царетѣ, възсѣдналъ на конь, да смаже неприятелската войска и да върви побѣдоносно. Нека Богъ помага на войската му, нека покровителствува неговитѣ владѣния и оплодотворява всичката му земя! О Айни! Избученитѣ тукъ букви показватъ надписа. Всемогщий Богъ да устрои тъй, щото вратитѣ на Франга да бѫдатъ триумфални врата.

9. Ибрахимови порти.

Първото название на портитѣ било „*пуйчини порти*“ (пипи-капусу) по името на близкия мостъ „пуйчинъ мостъ“ (пипи-кьопрюсю), който се намиралъ на улица 6-й Септемрий, на жгъла съ Харчова улица (гл. „59“ въ плана). Слѣди отъ този мостъ още сега личатъ [1]). Портитѣ били послѣ прѣименувани на името на единъ стражаръ (Ибрахимъ), който дълго врѣме пазилъ портитѣ.

Върху портитѣ имало слѣдния надписъ:

Мжжественията и великодушният Махмудъ, който е достоенъ за царска титла пръдъ всемогщия и който въ своитѣ ржцѣ има всичкитѣ дѣла отъ Вселенната, въздигна този цитаделъ да пръодолява надъ неприятеля на нашата религия. Негово Величество укрѣпи своитѣ владѣния и усили войската си, която извелъ на голѣми побѣди. Тази смѣтка е направена съ голѣма репутация. Айни! Всѣкий, който излиза и влиза пръзъ тѣзи порти, да чете слѣдующия надписъ: „тѣзи порти на пуйкитѣ сѫ направени съ помощьта на Всесилния.“

Въ източната стѣна на крѣпостьта имало двѣ порти:
1) *Скотобойни порти — салхана-капусу* (V) и
2) *Жѣлѣзни порти — демиръ-капусу* (VI).

---

[1]) На сѫщата долчинка (дере) до улица Мария Луиза (срѣщу Харчова улица) имало други мостъ (гл. „38“ въ плана).

10. Скотобойнитѣ порти.

Прѣзъ тѣзи порти се отивало къмъ скотобойнитѣ (салхани), които се намирали въ долчинката, гдѣто сѫ цвѣтарницитѣ на сегашната приморска градина (гл. „57“ въ плана). На дѣсно отъ портитѣ се намирали стари християнски гробища, въ които сѫ били погребени французи, умрѣли отъ холера въ 1854 г. (въ кримската война).

Върху портитѣ имало слѣдния надписъ:

Султанъ Махмудъ, роденъ съ талантъ, достоенъ за единъ царь, който умѣе да защищава своята държава отъ неприятеля, установи закони за своето правителство и си отмъсти на неприятеля. Неговата мждрость въспира всѣка жестокость. Негово Величество укрѣпи своитѣ по-видни прѣдѣли, въздигна крѣпости въ Варна, а тъй обезсили своя врагъ. О Айни! Вашиятъ надписъ отблъсна неприятеля. Вижте, колко сѫ хубави вратитѣ, които приличатъ на крѣпостьта на Александрия.

11. Желѣзнитѣ порти.

Тѣзи порти се намирали върху долчинката, която влиза въ морето, между приморската градина и аквариума; тѣ служили за изтичане води. Портитѣ били затваряни съ врати отъ желѣзна мрѣжа. Когато придошли поройни води, вратитѣ били отваряни; ключа отъ тѣхъ пазилъ единъ фурнаджия, който живѣялъ близу до портитѣ. При едно наводнение тѣ се задръстили, та водата се дигнала на високо и съборила нѣколко близки кѫщи. Помнятъ, че портитѣ се съборили два пѫти (единъ пѫть слѣдъ кримската война).

Единъ съучастникъ въ руско-турската война (1877/78 г.), нѣкой си Игнатиевъ, споменува въ руската книга: *„изъ чтенія войниковъ,“* че когато турцитѣ строили портитѣ, падалъ свода, щомъ като дигнали дървеното кружило, върху което билъ граденъ свода. Тепърва, когато по съвѣта на християнитѣ турцитѣ турили кръсть върху свода, той не падналъ. Кръстътъ билъ издълбанъ въ дѣланъ камъкъ (на голѣмина 1 м. $\times$0·5 м. [1]).

[1]) Съобщение на запасния капитанъ Василиевъ въ София.

Б. Табии (Бастиони[1]).

Освѣнъ 5 малки табии (F, E, C, B и K) имало въ укрѣплението 7 голѣми табии, а именно:

1. *Али бей табия* (G),
2. *Звѣздна табия* (D),
3. *Кадиръ баба табия* (A),
4. *Русенска табия* (N),
5. *Ташъ кьопрю табия* (M),
6. *Пристанищна табия* (L) и
7. *Ново кулска* (ени-куле) *табия* (H).

Табиитѣ се съобщавали съ укрѣплението чрѣзъ тунеловидни входове. Въ Илдъзъ-табия ималъ входъ, нареченъ „*Илдъзъ табия капусу*;“ той ималъ дължина 16 м., и широчина колкото да се разминатъ двѣ кола. Сводътъ билъ направенъ отъ четвъртити дѣлани камъни; върху тѣхъ имало бетоновиденъ пластъ (на дебелина единъ метъръ) и триметровъ насипъ отъ пръстъ. Табиитѣ били постлани съ надгробни плочи.

1. Алибей табия.

Въ тази табия имало слѣдния надписъ:

Махмудъ Ханъ, по примѣра на Шахъ Рюстема, направи непобѣдима военната твърдиня. Той укрѣпи и поднови града Варна и неговото величие се прослави. Той тукъ направи още една знаменита крѣпость и всѣкий, който я види, потвърдява казаното отъ мене. Айни! Ратницитѣ разумѣватъ нашия надписъ и тази твърдиня засвидѣтелствува Божията помощь.

---

[1]) Въ нѣкои табии имало подземия за военни припаси. Въ табията, която се намирала въ квартала между ул. Сливница, Войнишка, Опълченска и Раковска, е запазено едно такова подземие. То се намира въ къщата, находящъ се на жгъла между ул. Сливница и Опълченска, срѣщу градината на мжжката гимназия. Въ сѣвернатa стая на къщата се намира входътъ къмъ подземието; той има видъ на коридоръ, който се прѣломва на три пати. Първата му часть върви успоредно съ ул. Сливница и има дължина два метра и 7 стжпала. Втората (срѣдня) часть е 7 м. дълга, 1·16 м. широка и около 2 м. висока; тя има 10 стжпала. Третата (най-долня) часть, върви успоредно съ ул. Сливница. Втората и третата часть на коридора, е покрита съ цилиндрически сводъ. Отъ третята часть се влиза въ подземието, което е проточено по направлението на ул. Опълченска. Подземието е 4·30 м. дълго, 3·62 м. широко и 3 м. високо (въ срѣдата); то е покрито съ цилиндрически сводъ. Цѣлата постройка е съзидана отъ обикновенъ ломенъ камъкъ и хурусапъ; фугитѣ сж измазани „на широко.“ Сводоветѣ сж направеви съ помощьта на дъсчено кружило, отпискитѣ на което се виждатъ въ мазилката. Други засипани подземия (лахами) имало подъ ул. Опълченска; тѣ се съединявали ужъ съ Али бей табия, и съ Франгенскитѣ табии. Нѣкои варненски граждани (като напр. инженерътъ Бърневъ), като младежи, сж ходили прѣзъ тѣхъ къмъ Алибей табия.

2. Илдъзъ табия.

Имала видъ на звѣзда (турски: илдъзъ). Въ табията се намиралъ слѣдния надписъ:

Въ царуването на Султанъ Махмуда, стѣнитѣ, крѣпоститѣ и прѣдѣлитѣ на мюсюлманитѣ се укрѣпиха. Въ кѫтоветѣ на тази крѣпость, висока като гора, наредиха се топове и войници, като лами (змиюве). Тази крѣпость брани града Варна отъ всѣка страна; тя е мѣсто на побѣдата върху неприятели (резиденция) на побѣдителитѣ (гаази) и прибѣжище на войската. Богъ ми вдъхна този надписъ. Айни! Тази втора крѣпость трѣбва да умаломощи всѣкога неприятеля.

3. Кадиръ баба табия.

Тя е единственна до сега запазена табия; тя е пазена отъ войници. До нея има барутенъ складъ. Прѣди постройката ѝ имало на мѣстото ѝ турски гробъ (тюрбе) на мюсюлманския светецъ „Кадъръ боба.“ Гробътъ сѫществувалъ още въ турско врѣме и турцитѣ палили свѣщи върху него.

Въ табията се намиралъ слѣдния надписъ:

Мѫдрий Махмудъ Ханъ издаде наредба за своята дръжава, направи укрѣпления на четиритѣ крайща на своитѣ владѣния. Невъзможно е, да се прѣдстави неговото величие. Тази твърдиня заслужва да се нарече образецъ на гората Кафъ. Богъ да подари хиляда години животъ на Царя, който направи Варна всесилна. О Айни! тази трета твърдиня, която има драгоцѣненъ надписъ, нека всѣкога запазя Варна.

4. Русенска табия.

Тя била полукржглеста; тя е сега почти разрушена. Основитѣ ѝ се познаватъ още.

5. Ташъ кьопрю табия.

Тя е служила за защита на моста (tête de pont); тя е сѫществувала още прѣзъ 1828 г. (гл. старото укрѣпление). Слѣдъ освобождението табията е служила за складъ на газъ (газно влагалище). Въ 1907 г. табията била съборена; при събарянето ѝ сѫ били намѣрени надгробни плочи (съ кръстове) и часть отъ голѣмъ желѣзенъ топъ отъ стара система (за пълнение отпрѣдъ).

6. Пристанищна табия (Скеле табия).

Тя е била полукржгла, както русенската.

7. Ени-куле табия.

Тя се намирала въ сѣвероизточния жгълъ на укрѣплението (до италиянското консулато). Подъ табията имало лозя и една градина, наричана „кървава“ (кънлж-бахча), защото тукъ билъ убитъ единъ градинаръ.

В. Казарми [1]).

Споредъ 47-я стихъ на надписа върху чушмата срѣщу общинското управление, султанъ Махмудъ построилъ двѣ голѣми казарми „гнѣздата на побѣдата.“

Казармитѣ се намирали между съборната черква св. „Богородица и дѣвическата гимназия (гл. „22“ въ плана). Въ тѣхъ се влизало прѣзъ четири порти, отъ които главната се намирала на южната страна, срѣщу Драгоманска улица (гл. плана).

Върху главнитѣ порти билъ зазиданъ слѣдния надписъ:

Храбрий Махмудъ Ханъ, Шахъ Рюстемъ на армията, царь на морето и сушата, подобенъ на царя Александра, съгради казармата на забѣлѣжително мѣсто за своята войска, покровителствувана отъ Бога. Негово величество организира земята си и нейнитѣ граници; нека бжде побѣдитель на цѣла вселенна чрѣзъ своята сабя, крѣпена отъ Бога, и мюсюлманитѣ да бждатъ честити подъ новата сѣнка. О Айни, надписа който направихъ, да бжде по-драгоцѣненъ отъ елмази. Всемогжщий Боже! сѣврѣменний императоръ съгради казармата (1250 отъ Егира т. е. въ 1834 г.).

Върху вторитѣ (сѣверни) врати, които се намирали срѣщу първитѣ, имало този надписъ:

Царьтъ на царетѣ подобенъ на Александра Великий, царьтъ на мюсюлманитѣ и на всичкитѣ въ свѣта създания, съгради много казарми за своята войска и укрѣпи своитѣ

[1]) Казармитѣ строили българскитѣ майстори отъ Трѣвненско. Единъ майсторъ зазидалъ на едно високо мѣсто въ западната стѣна на казармитѣ, единъ камъкъ съ изображение на лъвъ, държащъ копие (?). Камъкътъ билъ замазанъ съ дебелъ пласть варь, та не се виждалъ; той билъ намѣренъ при събарянето на казармитѣ. Камъкътъ се съхранява въ варненския музей.

владѣния. Като владѣе по море и по сута, Той издаде наредби за своето правителство, усили държавата си и удържа побѣди надъ своитѣ врагове. Нека Богъ Го увеселява догдѣто свѣтъ бѫде и мюсюлманската войска да направи както казва надписа на Айни. Султанъ Махмудъ е, който съгради тази нова казарма въ Варна.

Върху западнитѣ врати, които се намирали срѣщу съборната черква имало този надписъ:

Султанъ Махмудъ, царьтъ на вселената, благочестьта на когото е много висока, който има страшна войска, направи града Варна тъй славенъ и съгради тази толкозъ голѣма казарма. Богъ да го весели и да закриля вѣчно войската му. О Айни! азъ написахъ вашия надписъ напълно. Султанъ Махмудъ ханъ е, който съгради и тази драгоцѣнна казарма.

Върху източнитѣ порти имало слѣдния надписъ:

Славний царь на цѣла вселенна, армията на когото се бие, като оная на Алкесандра Великий, съгради на всѣкѫдѣ казарми за своята войска отъ Бога пазена. Той всичкитѣ си поддании направи честити. Нека Негово Величие блѣщи по цѣлия свѣтъ, и съ помощьта на Всесилния войската му да се умножи като звѣздитѣ. О Айни! азъ написахъ този многоцѣненъ надписъ. Махмудъ ханъ въ своето врѣме съгради казармата.

Г. Военни складове (хамбари).

Споредъ 62—64-й стихъ на султанъ Махмудовия надписъ били направени шесть голѣми склада (хамбари), прѣдназначени за военни припаси; всѣки отъ тѣзи складове се прѣдставлявалъ прѣдъ очитѣ на неприятеля като *„грамадна гора“* (64-й стихъ).

Отъ складоветѣ сж запазени още четири. Два се намиратъ до митницата (гл. „55“ въ плана), единъ въ третия градски участъкъ (гл. „25“) и единъ близу до съборната черква. Съборенитѣ се намирали до съборната черква (гл. „24“) и въ Прѣславска улица (гл. „34“). Отъ първия се съхранява въ варненския музей мряморна плоча съ турски надписъ (отъ 1832 г., т. е. отъ 1248 отъ Егира). Вториятъ складъ се намиралъ върху мѣстото, гдѣто е построено зданието „Cité.“ До склада, откъмъ сѣверъ, се намиралъ карауленъ домъ.

При голѣмия пожаръ въ 1854 г. (въ кримската война) били сложени въ този складъ военни припаси на французитѣ. При пожара покривътъ на склада билъ обложенъ съ килими и чували, които били постоянно поливани съ вода, за да се прѣдпази запалването на взривнитѣ материали, сложени въ склада.

Д. Болница.

(гл. „23“ въ плана).

Тя била построена на мѣстото на старата болница отъ 1828 г.[1]). Върху вратитѣ билъ зазиданъ слѣдния надписъ:

Благодѣтелний Махмудъ ханъ, добротата на когото направи благотворителната болница, казармитѣ, укрѣпленията, училищата, джамиитѣ и текетата, той задоволи нещастницитѣ. Негово Величество е способенъ съ топа да направи на хиляда части зърното, поставено въ гората Кафъ, като го удари прѣзъ срѣдата. Ако благоволи да погледне съ добротворното си око, Негово Величество въскръсява мъртвитѣ и умиждрява лудитѣ. О Айни! Този надписъ е лѣкарство на злочеститѣ. Султанътъ отъ онуй врѣме направи тази болница.

Въ освободителната война руситѣ турили надъ портитѣ дървенъ кръстъ, обкованъ съ желѣзна тенекия. Кръстътъ сѣди върху полумѣсецъ. На кръста има слѣдниятъ надписъ: *„декабря 6 дня 1878 года*[2])."

---

[1]) Молтке планъ № 4.

[2]) Кръстътъ се съхранява въ варненския музей.

V.

Обяснения къмъ плана на гр. Варна [1]).

Отъ Х. К. Шкорпилъ.

I. Прѣдисторическиятъ периодъ.

Още въ памтивѣка близката околность на града е била заселена. Слѣди отъ старо селище отъ камъния периодъ сж. били намѣрени между града и Евксиноградъ гдѣто при постройката на батареята били открити *жилищни ями*, напълнени съ вжгленъ, пепель, счупени глинени сждове, черупки на морски миди (Mytilus), кости на домашни животни и др. Ямитѣ достигатъ до два метра дълбочина, иматъ отъ 3—7 м. дължина и около два метра ширина.

II. Тракийскиятъ периодъ.

Първиятъ исторически народъ, който обитавалъ околностьта на града, е било тракийското племе Кробизи. Селищата имъ се намиратъ близу до града (до турскитѣ гробища), до с. Галата, Пашакьой и др. Гробоветѣ на тракийскитѣ голѣмци сж. били покрити съ могилни насипи, каквито се намиратъ въ турскитѣ гробища, до с. Галата („петтѣхъ могили," „бешъ тепе"), до с. Пашакьой („Мешели тепе" и др.) и др. Въ турскитѣ гробища били разкопани петь могили (гл. статията: „разкопки на могили до гр. Варна").

III. Елинскиятъ периодъ (гл. плана).

Елинскитѣ търговци отъ гр. Милетъ [2]) основали гр. Одесосъ (сега Варна) въ 571 г. прѣди Р. Хр., т. е. прѣди 2481 г. Градътъ билъ разположенъ върху мѣстото на сегашния пър-

---

[1]) Гл. плана, който е приключенъ къмъ статията *„турскитѣ укрѣпления отъ 1828 и 1834 г."*

[2]) Милетъ билъ единъ отъ най-важнитѣ елински градове въ Мала-Азия; той билъ населенъ съ йони.

ви градски участъкъ (гл. плана). Отъ събарянето на морския брѣгъ се срутила една часть на града въ морето. Въ брѣга близу до вълнолома се гледатъ основи на стари постройки (до „P"). Акрополътъ (т. е. вжтрѣшното укрѣпление) се намирало на най-високото мѣсто, гдѣто е развалината на кулата" (гл. „R"). Надморската височина около кулата е около 19 м. Около нея се простиратъ голѣми подземия, за които казватъ, че били на три етажа. При руската обсада на града въ 1828 г. крило се въ тѣхъ християнското население. Изучването на подземията не е било още възможно, защото тѣ служатъ за нужници на съсѣднитѣ кжщи [1]).

Гробищата на елинския градъ се намирали вънъ отъ укрѣплението, тамъ гдѣто е разположенъ втория и третия участъкъ. Една гробница била намѣрена въ Витрасова улица, при копане основи за кжщата на А. Тосбжйкянъ; въ гробницата се намѣри една чернолакирана стомничка, върху която има червени украшения (въ видъ на женски глави и др.). Такива чернолакирани издѣлия сж били изработвани въ Атина отъ 5 до 3 столѣтие прѣди Р. Хр.

Най-стариятъ до сега извѣстенъ варненски гражданинъ отъ пето или четвърто столѣтие прѣди Р. Хр., билъ нѣкой си Протагорисъ Акамантосъ. Името Протагорисъ (вмѣсто Протагорасъ) е йоническа форма, която доказва, че Варна била йоническа (милетска) колония [2]). Казаното име е издълбано върху единъ надгробенъ камъкъ, който има видъ на паралелограмъ (0·54 м. широкъ, 0·56 м. високъ и 0·52 дебелъ).

IV. Римскиятъ периодъ.

Когато градътъ билъ завладѣнъ отъ римлянитѣ (слѣдъ Р. Х.), той обхващалъ освѣнъ първия участъкъ една часть отъ втория и третия участъци (гл. плана). Слѣди отъ римското укрѣпление били намѣрени на нѣколко мѣста, а именно: 1) до морския брѣгъ, подъ италиянското консулато, отъ къмъ аквариума, излиза дебелъ зидъ съ червенъ хурусанъ (размѣсенъ съ късчета тухли); 2) срѣщу този зидъ се намиратъ въ самото море, близу до брѣга, четвъртити дѣлани камъни отъ нѣкаква сграда; 3) на високия брѣгъ срѣщу пристани-

[1]) Първий год. отчетъ стр. 15 и вторий отчетъ стр. 26—28:

[2]) Antike Denkmäler aus Bulgarien № 240. p. 199. — В. „Сила." Варна. 1898 брой 11.

щето (гл. „Р“) излиза основа на единъ зидъ (съ червенъ хурасанъ). До това мѣсто сж били намѣрени основи на една стара кула; 3) при събарянето на *„барутъ-хане“* прѣзъ 1908 г. сж били открити стари основи (съ червенъ хурусанъ); 4) при копане основи за кжщата на Д. Лобаковъ се откриха основи на римската крѣпость; 5) подобни основи се намѣриха въ съсѣдната кжща на Ф. Христовъ (гл. „68“); 6) при копане основи за кжщата, находяща се на жгъла на улица Драгоманъ и Царь Борисъ се намѣриха основи на крѣпостьта. Прѣзъ 1907 г. намѣри се прѣдъ тази кжща, когато поправяли кюнковия водопроводъ за турската баня, единъ голѣмъ камъкъ, види се, че прагъ на римски крѣпостни порти; 7) въ Шипченска улица (гл. „75“) излиза старъ зидъ на самата земна повърхность (съ червенъ хурусанъ); 8) при копане основи за кжщата на А. Тосбжйкянъ (Витрасова улица) откриха се основитѣ отъ крѣпостьта и 9) при постройката на кжщата „граждански клубъ“ (улица „Царь Борисъ“) се откриха основи на жглова крѣпостна кула.

Гробищата на римския градъ се намирали вънъ отъ укрѣпителната линия. Гробоветѣ сж или керемидни, или съставени отъ плочи, или въ видъ на камъно корито съ капакъ (саркофагъ) или зидани съ сводъ.

Първитѣ гробове сж съставени отъ корубести керемиди, които сж отъ 60—70 см. дълги и 40 см. широки. Такива гробове се срѣщатъ на много мѣста изъ града, а особено въ втория и третия участъци (напр. при копане основи за пивницата XX вѣкъ, при копане изба въ кжщата на Пантели Зенгиновъ въ Русенска улица [1]), въ приморската градина и др.).

Вториятъ видъ гробове сж били намѣрени въ разнитѣ части на града, а именно: 1) въ двора на дѣвическата гимназия (три гроба [2]); 2) на площадьта прѣдъ дружеството „Майка“ (гробъ безъ покривната плоча); 3) въ двора на Пар. Христовъ (линия 6, № 14); 4) въ двора на Панчевъ и Партиянъ (жгълътъ на Нишска и Каблешкова улици) и 5) въ двора на Остревъ (Лозарска улица II уч.). Въ послѣдния гробъ се намѣри двоенъ златенъ пръстенъ, златно медайлонче, римски монети, стъкле-

[1]) Втори год. отчетъ, стр. 34—35.

[2]) Първий отчетъ стр. 6 и 7 (два гроба). Единъ гробъ се намѣри при копането основитѣ за оградата на дѣвическата гимназия (прѣзъ 1902 год.).

ница и глинено кандилце. Дъното на гроба се намираше на дълбочина шесть метра.

Саркофагитѣ сѫ били намѣрени въ двора на Н. Михаиловъ (въ квартала задъ училището св. Климентъ, между улици 6-й Септемврий и Любенова [1]) и до училището св. Методий (IV участъкъ [2]). Саркофагенъ покривъ се намѣри до старата болница.

Зидани гробници сѫ били намѣрени три, а именно: 1) осмоѫгълна сводеста гробница, до основитѣ на зданието на окрѫжното управление; 2) въ кѫщата на бившия помощникъ кметъ Поповъ, улица Царь Борисъ, (между Драгоманска и Шейновска улици) и 3) въ могилата Ешилъ-тепе. Втората гробница е покрита съ цилиндрически сводъ; тя е 2·08 м. дълга, 1·14 м. широка и 1·60 м. висока. Въ нея билъ намѣренъ гръцки надписъ съ слѣдньото съдържание: 1) Тукъ лежи прѣосвещений и скромний Даниилъ, и 2) тукъ лежи прѣосвещ. Дулкисимъ, епископъ Доростолский. Помина се на мѣсецъ януарий 27, индиктионъ [3]).

Могилата се намирала въ улица Съборна, до дѣвическата гимназия (гл. „65“). Въ турско врѣме ставали на могилата сѫдебни засѣдания. Ако виновниятъ билъ християнинъ, наказвали го съ бой, а ако е билъ турчинъ той билъ накарванъ да работи по пѫтищата [4]). При разкопаване могилата намѣренъ билъ въ нея зиданъ гробъ съ сводъ и коридоръ; въ гроба сѫ били намѣренн изгнили човѣшки кости съ слѣди отъ ковчегъ, желѣзни пирони, халки, глинени и стъклени сѫдове и глинени статуйки [5]).

Освѣнъ поменатитѣ гробове е билъ намѣренъ още особенъ типъ гробове, които сѫ издълбани въ пѣсъчливи пластове. Този типъ гробове се срѣща въ околностьта на съборната черква св. Богородица. Единъ такъвъ гробъ е намѣренъ въ двора на дружество „Майка,“ други при копане основи за кѫщата, въ която се помѣщава окрѫжното инженерство (жгълътъ на Съборна улица и линия XXII), третиятъ на площада до

---

[1]) Гл. фиг. 8. Могили Х. К. Шкорпилъ. Пловдивъ 1898.

[2]) Върху саркофага има надписъ на: героя Дионисий (Revue arch. 1878 XXXV. 139. № 18; Antike Denkmäler in Bulgarien 1906, № 321).

[3]) Arch.-epigr. Mittheilungen K. Skorpil. Wien. XVII № 90.

[4]) Първий отчетъ, стр. 17 заб.

[5]) Могили. Х. К. Шкорпилъ. Стр. 50 51 и 141. 142. Пловдивъ 1898.

дружеството „Майка“ и четвъртиятъ между улица Владиславъ и Колони. Послѣдниятъ е намѣренъ въ двора на Д. Х. Калиновъ; гробътъ е издълбанъ въ пѣсъчливъ пластъ. Около гроба имало четвъртита камъна ограда съ вратичка, къмъ която се слизало по 9 стѫпала. Гробътъ билъ покритъ съ плочи; въ него сѫ били намѣрени златни цѣвички (около 150 грама), парчета отъ металическо огледало и стъкленъ алабастронъ.

Надгробни плочи съ надписъ или съ изображение на погребална вечеря или конникъ сѫ били намѣрени въ кѫщата на Филовъ (задъ старата болница), на Ал. Николовъ (IV уч., 4 линия), въ кѫщата на Панд. Зенгиновъ (Русенска ул.), въ Б. Поповъ (Раковска ул.) и др.

Единъ гробъ съ разни украшения (пиринчени главички и др.) е билъ намѣренъ въ приморската градина (до разсадника) и други въ брѣга на дерето въ сѫщата градина.

V. Византийскиятъ и старобългарскиятъ периоди.

Границитѣ на тогавашна Варна съвпадатъ съ границитѣ на римската укрѣпителна линия (гл. плана). Въ края на XIV столѣтие, въ врѣмето на Добротича, владѣтеля на приморската България, е билъ, види се, построенъ новъ акрополъ между стария (гл. „R“) и пристанището (гл. планчето отъ лѣвата горна страна на общия планъ). Описанието на този акрополъ е помѣстено въ статията „турскитѣ крѣпости отъ 1828 и 1834 г.“

VI. Турскиятъ периодъ [1]).

А. Черкви. Варненскитѣ черкви заслужаватъ да бѫдатъ подробно изучени; ний се ограничаваме върху слѣднитѣ бѣлѣжки.

Прѣзъ 1775 г. имало въ Варна само двѣ черкви (споредъ Lechevalliera), а прѣзъ 1830 г. три черкви (споредъ Венелина).

Прѣзъ 1878 г. черквитѣ сѫ били слѣднитѣ:

1. *Митрополитна черква св. Атанасъ* (гл. „2“); тя е изгорѣла въ 1836 г. и е била наново построена въ 1838 год.
2. *Черквата св. Георги* (гл. „3“),
3. *Черквата св. Панагия* (гл. „4“),
4. *Св. Параскева* (гл. „5“),
5. *Св. Никола* (гл. „6“),

[1]) Гл. статията „турскитѣ крѣпости.“

6. *Св. Илия* въ болницата Парашкева Николау,
7. *Св. Архангелъ Михаилъ* (гл. „1“),
8. *Арменска черква* (гл. „7“ [1]).
9. *Католическа черква* (гл. „8“) и
10. *Синагога*[2]).

Върху мѣсгото на изгорѣлото гръцко училище (гл „30“) се намирала черквата св. Марина, която била полуразрушена при руската обсада въ 1828 г. Развалинитѣ ѝ стояли до 1837 г.; въ 1841 г. е било построено гръцкото училище.

До 1834 г. се намирала на морския брѣгъ до италиянското консулато (откъмъ югозападъ) черквата св. Димитъръ. Още прѣди руската обсада въ 1828 г. се срутилъ олтарьтъ ѝ и падналъ въ морето[3]). При постройката на новото укрѣпление (въ 1834 год.), черквата била съборена по заповѣдь на Пепе Мехмедъ Паша, строителтъ на укрѣплението.

Не е още опрѣдѣлено, коя отъ варненскитѣ черкви е най-старата. Това опрѣдѣление ще има важно значение, защото въ най-старата варненска черква е гроба на полския и маджарски краль Владиславъ „Варненчикъ.“ По показанията на H. Märgest, който билъ плѣненъ въ сражението въ 1444 год. и държанъ 16 години въ плѣнъ, краль Владиславъ е погребенъ въ една малка черквица[4]). Изказахме мнѣние, че най-старата черква е св. Панагия (св. Богородица) и че въ нея, слѣдователно, трѣбва да се търси кралския гробъ[5]).

---

[1]) Сегашната черква е била съградена прѣзъ 1842 г.; прѣди нея имало на сѫщото мѣсто полуподземна черквица. Арменската колония въ нашия градъ е, види се, много стара. По прѣдание, арменцитѣ дошли тукъ отъ гр. Ани (въ Армения). Извѣстно е, че столицата на велика Армения (гр. Ани) била разрушена въ 1061 год. отъ селджукския султанъ и че тогава се изселили много арменци (около 20 хиляди) въ Русия и др.

Стара арменска колония има въ Добричъ (наричанъ по-напрѣдъ Хаджи-Оглу-Пазарджикъ). Прѣзъ 1872 г. имало въ Добричъ 30 арменски, 30 цигански, 285 български, 760 турски и 1080 татарски къщи. По прѣдание градътъ билъ основанъ прѣди 300 г. отъ нѣкой си бакалинъ Хаджи-оглу (Kanitz III. 240).

[2]) По съобщението на Ст. Кабакчиевъ, който живѣе въ гр. Варна отъ 1854 год. насамъ, въ града имало тогава само двама евреи, а именно братя Тедеско (една отъ тѣхъ е билъ консулъ, а другия — търговецъ). Послѣ е дошелъ евреинътъ Давитчонъ. Тримата турили основата на еврейската колония въ гр. Варна. Тѣ си построили дървена хавра, на мѣстото на която е била съградена сегашната синагога (слѣдъ освободителната война). Варненскиятъ равинъ ни съобщава, че споредъ единъ надписъ въ еврейскитѣ гробища (подъ Кадъръ-боба) евреитѣ били заселени въ гр. Варна прѣди 60 год. (За евреитѣ въ XIV и XVI столѣтия гл. забѣлѣжки къмъ статията „Варненскитѣ крѣпости.“

[3]) По съобщението на Г. Василакоолу.

[4]) Сражението при Варна въ 1444 год. (Варна, 1908, стр. 64).

[5]) Сражението, стр. 64.

Българската черква св. Арх. Михаилъ била построена въ 1863 г. като е билъ прѣвърнатъ долниятъ етажъ на българското училище (съградено прѣзъ 1862 г.) въ църква, въ която били тайно прѣнесени нѣколко икони отъ с. Николаевка [1]).

Съборната черква св. Богородица е била проектирана най-напрѣдъ въ градската градина (гл. „46“), а послѣ на сегашното ѝ мѣсто (гл. „47“). Основитѣ ѝ сж били заложени съ срѣбърна лопатка и копачка [2]) прѣзъ 1882 г. отъ покойния князъ Александръ.

Християнскитѣ гробища се намирали най-напрѣдъ около черквитѣ, а послѣ вънъ отъ града, между Салхана и Демиръ-капусу. Тука сж били погребени французитѣ, умрѣли отъ холера въ 1854 г. [3]).

Б. Джамии. Варненскитѣ джамии заслужаватъ подробно разслѣдване; ще се ограничимъ върху слѣднитѣ бѣлѣжки. Споредъ пжтешественика Каницъ [4]), въ врѣме на освободителната война, имало въ града 18 джамии, отъ които четири сж били напуснати.

Въ първия градски участъкъ джамиитѣ сж слѣднитѣ:

1) *Субишахъ-джами* до гръцката баня (гл. „40“), изгорѣла на 14 декемврий 1891 г.

2) *Кале-джами* (гл. „19“) находяща се до 1828 г. въ бившето укрѣпление (кале) до барутъ-хане (гл. описанието му). Върху вратитѣ на джамията е отбѣлѣжена 1278 г. (отъ Егира) т. е. 1862 г. Въ тази година тя е била види се, поправена. На една картина отъ 1828 г., която се намира въ варненския музей, е отбѣлѣжена тази джамия.

3) *Теке-джами* (гл. „16“); до освободителната война е имало до нея теке (мънастиръ за дервиши).

4) *Еминъ ефенди* или *Теприфие джамиси* (гл. „18“) съ медресе (училище). Близу до джамията се намиралъ гроба

---

[1]) Отчетъ на дѣвическата гимназия въ Варна за 1897—98 г. стр. 22.

Прѣзъ 1861 г. съпругата на генералъ Воронцовъ, който билъ главнокомандующъ при руската обсада на Варна прѣзъ 1828 г., съ съдѣйствието на руския консулъ Рачински, построила въ дома на консула параклисъ, въ който се служило по славянски. За издръжка на параклиса се плащало по 30 хиляди гроша въ годината; българитѣ почнали да се черкуватъ въ него (Г. Димитровъ, Княжество България. Стр. 241).

[2]) Тѣ се съхраняватъ въ варненския музей (подарени отъ общинския съвѣтъ).

[3]) Стари гробища се намиратъ на югъ отъ канала (до кумъ-ханъ); казватъ, че въ тѣхъ сж погребени гемиджии.

[4]) III 212 Leipsig 1882.

на Емина (гл. тюрбета). Джамията изгорѣла на 22 августъ 1854 г. (кримската война). На горѣпоменатата картина се виждатъ до джамията още двѣ, които несѫществуватъ, Тритѣ джамии сѫ съборени въ горнята имъ часть (отъ бомбардировката на руситѣ).

Въ втория участъкъ имало двѣ джамии:

5) *Абдурахманъ джами* (гл. „19“) изгорѣла на 11 май 1902 г. До нея имало турско училище съ чушма (гл. „63“) и гробища съ гробове на нѣкои видни турци, както напр. на Васъфъ-бей, който билъ секретарь на султана Махмуда II-й. По причина на дворцови интриги той билъ интерниранъ въ Варна, гдѣто билъ погубенъ по заповѣдь на султана. Погубването му (обѣсване) било оповѣстено на населението съ топовенъ гърмежъ. Изъ народа се говори, че не се изминали десеть минути слѣдъ обѣсването му, когато пристигна султанско помилване. Върху надгробния му камъкъ е отбѣлѣжена 1253 год. (отъ Егира) т. е. 1837 г. Васъфъ-бей билъ отъ извѣстна фамилия Кьопрюлю [1]).

Върху джамията имало голѣма плоча съ надпись [2]) отъ който се разбира, че тя била съградена отъ Мурса Саидъ Паша въ 1255 г. (отъ Егира) т. е. въ 1839 г. Види се, че основателтъ ѝ билъ нѣкой си Абдурахманъ (по който носи името) и че тя била въ 1839 г. поправена и надарена съ нови имоти (вакуфи).

6) *Санджкчи-джами* (гл. „20“) въ улица Драгоманъ, съборена прѣзъ 1908 г.

Въ третия участъкъ имало слѣднитѣ джамии:

7) *Къркъ-джами* (гл. „10“ [3]) въ улица Василъ Левски, била прѣобърната отъ руситѣ на черква св. Никола [4]) (отъ м. октомврий 1828 г. до м. септемврий 1829 г.). Когато руситѣ се оттеглили слѣдъ Одринския миръ черквата била прѣобърната на джамия. Върху минарето ѝ билъ туренъ полумѣсецъ съ кръстъ, който билъ отчупенъ прѣди 20 год. Още сега се вижда долната отчупена часть отъ кръста (върху полумѣсеца).

---

[1]) Единъ членъ отъ тази фамилия, а именно Кьопрюлю Зааде Амуджа Хасанъ-а̀ е основалъ хубавата джамия въ с. Везиръ Козлуджа. Тази джамия е най-хубавата въ варненския окржгъ.

[2]) Плочата се съхранява въ варненския музей.

[3]) Вторий отчетъ на археологическото друж. Варна. стр. 34).

[4]) По съобщението на Г. Василако-олу.

По прѣдание кръстътъ билъ туренъ съ цѣль, да не пада минарето, което се събаряло нѣколко пѫти. Названието на джамията произлизало отъ това събаряне (кърлкъ, значи прѣчупенъ). Интересно е, че варненскитѣ гърци наричатъ махалата около джамията „*Ставросъ*“ (кръстъ).

8. *Хайрие-джами* (гл. „15“) на жгъла между улицитѣ Василъ Левски и Царибродска. До джамията има турско училище. Върху вратитѣ ѝ има надписъ съ 1251 г. т. е. 1835 г. Джамията е отбѣлѣжена на горѣпоменатата картина отъ 1828 г.

9) *Мехкеме-джами* (гл. „17“) на улица Гургулятъ. До нея имало сѫдилищно здание (мехкеме значи сѫдилище) въ турско врѣме. По прѣдание тази джамия е най-старата; говори се, че на мѣстото ѝ имало гора, отъ която сѣкли дървета за постройката на джамията. При входа въ нея има грамадни четвъртити камъни, които сѫ, види се, изкопани при постройката на джамията. Прѣдполагаме, че тука минавалъ западнятъ зидъ на римската крѣпость (гл. плана).

10. *Шабанъ ефенди джамиси* (гл. „15“) въ улица Царибродска, близу до Русчукъ-капусу (гл. „Х“).

11. *Хаджи Али джами* (гл. „11“) на жгъла между улицитѣ „Попова“ и „Дунавска.“

12. *Меджидие джами* (гл. „12“) на улицитѣ „Русенска“ и „Жинзифовъ.“

Въ султанския надписъ върху чушмата срѣщу общинското управление, се говори въ 32-я стихъ, че султанъ Махмудъ II построилъ една прѣкрасна джамия „символъ на рая.“

Въ четвъртия участъкъ (въ татарска махала), гдѣто се заселили около 1861 г. татаритѣ, има:

13. *Азизие джами* (гл. „41“), въ улица „Ботева,“ направена съ срѣдствата на султанъ Азизъ [1]).

14. *Хостанъ джамиси* (гл. „42“) съ дъсчено минаре въ улица „Бенковска.“

Месчити [2]) има: 1) *Календеръ ходжа* въ улица „Царибродска, III участъкъ (гл. „14“).

---

[1]) Този султанъ посѣтилъ гр. Варна; по негово име било наречено едно село „Азизие“ (заселено съ черкези), сега с. Дишъ-Будакъ (заселено съ одринци). Варна била посѣтена и отъ други владѣтели: 1) отъ Василий (молдовлашки князъ) прѣзъ 1646 г., 2) отъ князъ Гика (въ 1849 г.), 3) султанъ Махмудъ II (?), 4) Абдулъ Меджитъ и 5) горѣпоменатий Абдулъ Азизъ. Прѣзъ 1869 г. минавалъ прѣзъ Варна австрийскиятъ императоръ Францъ Иосифъ.

[2]) Молитвенъ домъ, безъ минарето. За постройката имъ не е издаденъ султански ферманъ, както е у джамиитѣ.

2) *Томбай месчитъ* (гл. 74"), улица „Бузлуджа" и „Каварна," III участъкъ.

3) *Каваклж* (гл. „73"), улица „Кавалска, III участъкъ и

4) *Караачъ* (гл. „21"), въ улица Шипченска, II участъкъ, съборенъ прѣзъ 1908 г.

В. Тюрбета. Въ града имало петь тюрбета т. е. гробове на мюсюлмански герои (шехити) и видни лица. Благодарение на варненския гражданинъ Хюсеинъ ефенди Али Риза Паша, добихме за тѣхъ нѣкои важни свѣдѣния за историята на града и сраженията въ 1444 г.

Тюрбета сж слѣднитѣ:

1) на *Фетхи-баба* до събореното укрѣпление *„барутъ-хане,"* Прѣславска улица (гл. „*S*"), I участъкъ.

2) *Халифъ хаджи Халендаръ* на Теке-Баиръ (гл. **71"**, III участъкъ [1]).

3) *Сарж-Салтъкъ* въ улица Софроний (гл. „**70**"), I участъкъ.

4) *Еминъ Ефенди* въ улица Габровска (гл. „**71**"), I участъкъ и

5) *Кадъръ-баба* въ табията Кадъръ-баба (гл. „**А**").

Тюрбета сж съборени съ изключение на Сарж-Салтъкъ.

Фетхи-баба-тюрбе е гроба на турския завоеватель на гр. Варна. Фетхи значи *„побѣдителенъ"* [2]), а *„баба"* почтена титла, която се дава на старци [3]). По прѣдание градътъ билъ прѣвзетъ отъ турцитѣ петь години прѣди прѣвземането на Цариградъ. Интересно е, че гробътъ на побѣдителя се намиралъ до самитѣ стѣни на старото укрѣпление „барутъ-хане;" това би показвало, че укрѣплението сжществувало при прѣвземане града отъ турцитѣ (гл. описанието на барутъ-хане).

Въ тюрбето билъ погребенъ, въ по-нови врѣмена, а именно въ 1101 г. отъ Егира (т. е. въ 1685 г.) нѣкой си Махмудъ Чаушъ, родомъ отъ гр. Превеза. [4])

Въ гроба на Теке-баиръ билъ погребенъ Х. Х. Хален-

---

[1]) Това тюрбе (теке), споредъ което е наречено възвишението „Теке-Баиръ," наричатъ още иначе, а именно: *„Хаджи Бекиръ Баба"* (по съобщението на Ст. Антоновъ).

[2]) Dictionnaire turc-français. Par Yssouf. Constantinople 1888, стр. 296.

[3]) Стр. 62.

[4]) Вторий годишенъ отчетъ на арх-то друж. Варна (за 1907 г.) Стр. 26. — Надгробниятъ камъкъ се съхранява въ варненския музей.

даръ Ибраимъ, който билъ главенъ знаменосецъ на султанъ Мурадъ въ сражението при Варна въ 1444 г. Горѣпоменатиятъ варненски гражданинъ Хюсеинъ произхожда отъ рода на Халендара; прѣдшедственицитѣ на Хюсеина сж били надзиратели на гроба и се ползували отъ нѣкакви султански привилегии. По съобщението на сжщия Хюсеинъ името на „Паша-баба," който е погребенъ въ тюрбето (текето) до петия километръ край добришкото шосе, е *Караяхя-паша*; той билъ главнокомандующъ на турската войска въ 1444 г. Нѣма съмнѣние, че той билъ анатолския беглербегъ, Караджа-паша, за който се споменува че е падналъ въ сражението [1]).

Третьото тюрбе е гробъть на светеца „*Сарж-Салтъкъ*." Неговиятъ братъ билъ ужъ комендантъ на крѣпостьта „Кело-градъ" (Гелярето), гдѣто имало сжщо гробъ на Сарж-Салтъкъ. По едно прѣдание Сарж-Салтъкъ е билъ погрѣбанъ на седемь разни мѣста [2]), а споредъ друго на 40 мѣста.

Въ четвъртия гробъ е погребенъ Еминъ-ефенди, който основалъ джамия, носѣща името му (гледай джамиитѣ).

Въ табията се намиралъ гробътъ на мюсюлманския герой (шехитъ) Кадъръ-баба.

Г. Първото българско училище (гл. „61") въ Варна се отворило на 19 августъ 1860 г. въ кжщата на българина Балтаджи Пейка (за 1200 гроша наемъ). Купено било послѣ мѣсто, върху което се построило общинското училище (гл. „1"). Съграждането на българското училище срѣщнало голѣми спънки въ фанатизма на гагаузитѣ. Зданието било вече на покриване, когато гагаузитѣ откакъ изчерпили срѣдствата за попрѣчване на постройката, се струпватъ на тълпа прѣдъ конака и настоятелно изискватъ отъ мютесарифина да забрани постройката, която била спрѣна, чрѣзъ стражари. Българитѣ не падатъ духомъ. Тѣ се оплакватъ направо въ Цариградъ, чрѣзъ прѣдставителя си по църковния въпросъ: Атанасъ Георгиевъ отъ село Николаевка, издѣйствували султански ферманъ за направата на училището. Но и прѣди да пристигне ферманъ, варненскиятъ гражданинъ С. Георгиевичъ измолилъ отъ мютесарифина позволително за доискарване зданието. Правото

---

[1]) Сражението при Варна въ 1444 стр. 64 (издание на археологическото дружество въ Варна 1908 г.).

[2]) К. Иречекъ (Cesty, str. 620).

дѣло на българитѣ възтържествувало. Зданието било свършено и тържествено осветено на 25 юлий 1862 г., въ присжтствието на мютесарифина Аширъ-бей, рускиятъ консулъ Рачински и на всички въ Варна живущи българи. Водосветътъ извършилъ лично тогавашниятъ гръцки митрополитъ Порфири [1]).

Д. Названия на улицитѣ. Въ врѣмето на руската окупация улицитѣ имали слѣднитѣ названия [2]):

1) Улица *Петербургъ* (часть отъ сегашната Прѣславска улица отъ „рибния пазаръ" до морето),

2) *Александровска* улица (Солунска улица I),

3) *Голѣма интендантска* улица (улица Парашкева). Въ тази улица, въ кжщата, гдѣто е сега флотското машинно училище, било руското интенданство (прѣзъ 1878 г.). На кжщата била зазидана плоча съ изображение на руския орелъ; тя се съхранява въ варненския музей.

4) улица *Хлѣбна* (Софийска ул. I),

5) улица *Варненска* (Богданова ул. II),

6) улица *Софийска* (Садина ул. II),

7) улица *Спаска* (Лозарска II),

8) улица *Нагородна* (Драгоманска ул. II),

9) *Димитровска* ул. (улица Климентъ II),

10) *Кузнецка* ул. (Габровска ул. I),

11) улица *Набережна* (часть отъ ул. Фердинандъ) и др.

Е. Махали [3]). Съ раздѣлението града на участъци изчезватъ названията на махалитѣ (отъ турско врѣме). До 1828 г. градътъ се разпростиралъ до стѣнитѣ на тогавашното укрѣпление (съ изключение на западната часть, начиная отъ улица Бдинска). Слѣдъ постройката на новото укрѣпление въ 1834 г. градътъ почналъ да се разпростира вънъ отъ линията на старото укрѣплание (гл. плана). Между 1834 и 1850 г. били застроени постепенно слѣднитѣ части на града: 1) махалата около площада Иосифъ I-й; тука билъ въ 1828 г. края на града.

---

[1]) Отчетъ на Варненската дѣвическа гимназия за учебната 1897—98 г. стр 21 и 22.

[2]) Сегашното название на улицитѣ, до колкото ни е извѣстно, стана по прѣдложението на Кр. И. Мирски.

[3]) Нѣкои свѣдения за махалитѣ получихме отъ Стефанъ Антоновъ.

Махалата се наричала *ченгене махле* (т. е. циганска), защото била заселена съ цигани. Чушмата, която се намира на площада се нарича „крайна чушма“ (т. е. кенаръ чешме). Послѣ е била постепенно заселена онази часть на града, която се простира край улицитѣ: Радина, Саидова, Лозарска и Харчова; 2) *Баба Рада махлеси*; сегашната улица Радина и часть отъ булевардъ Фердинандъ. Въ тази махала била чушмата: „Баба Рада чешмеси“ (до хотелъ Приморски); 3) *Дере махлеси* (сегашната улица Саидова) и 4) *Хасѫрджи махлеси* (сегашната улица Харчова [1]). Прѣди около 50 години е била заселена съ татаритѣ часть отъ сегашния четвърти участъкъ; споредъ тѣхъ махалата била наречена *„татарска“* (или *нова*).

Българитѣ нѣмали своя махала. Когато султанъ Абдулъ Азизъ се връщалъ въ 1867 г. отъ Европа въ Цариградъ той миналъ прѣзъ Варна. Когато се разхождалъ изъ града и минавалъ край хотелъ „Орелъ“ (улица Царибродска), поднесли му варненскитѣ българи [2]) едно прошение, съ което го молили да имъ се раздадатъ мѣстата задъ сегашната дѣвическа гимназия. Подиръ три мѣсеца се получи султанско ираде, съ което се разрѣши даване исканитѣ мѣста. Най-напрѣдъ се застрои първата линия (до дѣвическата гимназия) и се положи така основата на българската махала (въ турско врѣме).

Кои части на града сѫ били застроени прѣзъ 1878 и 79 години, показва приключения планъ (гл. плана).

Първиятъ градски участъкъ се наричалъ „Варушъ“ [3]).

Съ особени названия се обозначавали нѣкои части на първия участъкъ. като напр. „Кале-ичи (гл. турскитѣ укрѣпления отъ 1828 г.), *Кале мегданъ*, *Калчоолу* махлеси и др.

Цѣлиятъ трети участъкъ ималъ общо название: *„турска махала“* (тюркъ махлеси [4]). Четвъртиятъ участъкъ се наричалъ *„татарска или нова махала.“*

---

[1]) Малко по на западъ отъ тази улица се намира *„сакалъ чешме“* (на жгъла между ул. Бдинска и Шипка); тя била построена въ 1850 г.

[2]) Между подписавшитѣ това прошение билъ почтениятъ варненски гражданинъ Ради Трифоновъ, който ни съобщи горното.

[3]) Маджарска дума, която означава махала. Тази дума се срѣща въ българскитѣ пѣсни: Дойди Марко, Марко отъ Вароша (Словарь болгарскаго языка. Дювернуа. Москва 1885. стр. 197).

[4]) Отдѣлнитѣ части имали разни названия като напр.: 1) Табахна (улица Царибродска, между улицитѣ Василъ Левски и Богомилска), 2) Каваклѫ махлеси

Вториятъ участъкъ нѣмалъ общо название: частитѣ му имали разни названия [1]).

Ж. Чушми [2]). Съ постройката на новия водопроводъ ще бѫдатъ отстранени онѣзи чушми, които не ще да могатъ да послужатъ за него. Археологическото дружество зе мѣрки да се запазятъ онѣзи чушми, които иматъ архитектурна изработка [3]). Тѣзи чушми ще бѫдатъ поставени въ двора на музея.

Историческо значение има „Богданова“ чушма, съградена прѣди 260 години отъ богданския (влашки) князъ Василий и „ючъ курналѫ чешме“ (съ надписа на султанъ Махмудъ [4]); отъ първата чушма сѫ прибрани въ музея двѣ плочи съ надписъ [5]).

Архитектурна изработка иматъ: 1) *„султанъ Махмудъ чешмеси,“* находяща се въ градската градина, срѣщу окрѫжното управление. Чушмата е съградена въ 1836 год., и 2) *„скеле капу чешмеси“* до бившитѣ порти „скеле капусу.“ Унищожени сѫ нѣколко чушми [6]).

Почти до всѣка джамия има по една чушма. Върху нѣкои отъ тѣхъ има мряморни плочи въ видъ на елипса, украсени съ вѣнецъ и турски гербъ; по срѣдата му се чете името на султанъ Махмудъ и годината 1832 (отъ Егира 1248). Та-

---

(часть отъ Кавалска улица), 3) Акъ-баиръ (старата циганска махала, сегашната Червенска улица), 4) Емениджи сърасѫ (часть отъ Царибродска ул., между ул. Прѣславска и Охридска), 5) Бакърджиларъ или Балтаджи сърасѫ (часть отъ Царибродска ул., между ул. Охридска и Гургулятъ), 6) Калпакчиларъ сърасѫ (часть ул. Охридска, между ул. Царибродска и Търновска), 7) Битъ-пазаръ (часть отъ ул. Охридска, между ул. Царибродска и Софроний), 8) Сърѫ фурунларѫ (часть отъ ул. Габровска); въ кримската война тукъ имало много фурни, 9) Сърѫ бакалларъ (часть отъ ул. Габровска), 10) Алисадинъ махле (между ул. Прѣславска, В. Левски и Плѣвенска), 11) Хаджи Али махлеси (между ул. Кавалска и В. Левски), 12) Чалѫ махле (ок. ул. Жинзифовъ) и др.

[1]) Арменска махала (ермени махлеси), въ която влизали слѣднитѣ улици: Витрасовъ, св. Никола, Чакърова, Воденска и Филяретова, 2) Циганска махала (Ченгене махле), около площада Иосифъ I, 3) Баба Рада махлеси, 4) Дере махлеси, 5) Хасѫрджи махлеси, 6) Кале-бою, сегашната улица Сливница и часть отъ булевардъ Фердинандъ, 7) Караачъ махлеси, сегашната Шипченска улица, 8) Матьо махлеси (около Ибрахимъ капусу), 9) Сандъкчи махлеси (улица Драгоманъ и Шейновска) и др.

[2]) Свѣдения за названията на чушмитѣ получихме отъ Стефанъ Антоновъ.

[3]) Гл. третия отчетъ (за 1908 г.).

[4]) Гл. стр. 39 на настоящитѣ „Извѣстия.“

[5]) Гл. първия (стр. 14 и 15) и втори отчетъ (стр. 31 и 32).

[6]) 1) *„Тахмисъ чешме“* (на ѫгъла между ул. Софроний и Габровска), 2) *„Мусала чешмеси“* (ул. Прѣславска срѣщу Лабаковата кѫща), 3) *„Ибрахимъ ка-*

кива чушми има до съборената „Сандъкчи джами," до Шабанъ ефенди джами и др.

По свойството на водата сж наименовани нѣколко чушми [1]). Други нѣкои чушми сж наименовани по благодѣтелитѣ, които ги построили [2]).

З. Помѣщението на **турското управление** (конакъ) се намирало на мѣстото на сегашното управление. Въ двора на конака имало кухня съ високъ коминъ (гл. „43" въ плана). Казватъ, че при дохождане на единъ султанъ (Абдулъ Азизъ?) готвили въ това здание храна за угощение на народа.

И. **Сахатъ кула** (градски часовникъ) не се намирала на мѣстото на сегашната кула, но срѣщу улица Дунавска (гл. „45"). До кулата е била проектирана да се строи съборната черква св. Богородица (гл. „46").

К. **Морската градина** завзимала въ 1879 г. само една малка часть около сегашния бюфетъ (гл. „58").

Л. **Пристанищата** (скелета) сж били тогава три (гл. „52, 53 и 54").

М. **Парнитѣ воденици** имало три (гл. „31, 32 и 33"), а сега само една.

Н. **Вѣтърнитѣ воденици** имало двѣ; едната въ четвър-

пу чешмеси" (до бившитѣ Ибрахимови порти), съборена слѣдъ освобождението. До нея имало единъ геранъ, който се казвалъ „серенни бунаръ," 4) „*Хасан-а-а чешмеси,*" на края на улица Опълченска, 5) „*Баба-Рада чешмеси*" (булевардъ Фердинандъ, близу до бившитѣ желѣзни порти), 6) „*Абдурахманъ джами чешмеси*" (до изгорѣлата джамия Абдурахмавъ) и др. Отъ поменатитѣ чешми хубава изработка е имала първата и четвъртата. Послѣднята била съборена слѣдъ освободителната война, заедно съ камънния мостъ, който се намиралъ до нея. Мостътъ се намиралъ на дерето, което ограничава петия участъкъ откъмъ сѣверъ. Дерето минава покрай цвѣтарницитѣ въ приморската градина. На дерето имало прѣди 30 години нѣколко моста: 1) поменатиятъ мостъ на края на улица Опълченска, 2) вториятъ мостъ се намиралъ между ул. Франга и Войнишка, 3) третиятъ, гдѣто е сегашния мостъ на шосето за Евксиноградъ и 4) четвъртиятъ въ продължението на булевардъ Фердинандъ. Първитѣ три моста се намирали на тритѣ пътища, които излизали отъ Ибрахимовитѣ порти (гл. плана).

[1]) 1) *Аджи чешме* (съ горчива вода) въ ул. „Червенска," 2) *Аджи чешме* въ улица Харчова. Горчива вода, казватъ че има въ слѣднитѣ чушми: 1) *Дере махле* чешмеси, ул. Саидова, 2) *Салхана чешмеси* въ дерето въ приморската градина и 3) *Чучурака чешмеси* въ приморската градина (срѣщу мажкитѣ бани).

[2]) 1) Панко Чорбаджи чешмеси (улица Царь Самуилъ), 2) Богданъ чешмеси, 3) Хаджи Али чешмеси (ул. Дунавска), 4) Хаджи Ханъмъ чешме (улица Русенска), 5) Халилъ ефенди чешмеси (ул. Цариградска), 6) Василакоглу чешмеси (ул. Богданова) и 7) Терзи Парушъ чешмеси (ул. Парушева) и др.

тия участъкъ (гл. „50“), а втората въ петия участъкъ, задъ Илдъзъ табия, на жгъла на ул. Нишка и Мелнишка.

О. Дерето, което съединявало езерото съ морето, било разклонено (гл. плана).

П. Желѣзницата на английската компания се разклонявала на два клона, отъ които южниятъ (гл. „66“) отивалъ къмъ старото скеле, което се засипа съ морски пѣсъкъ.

Р. Скотобойнитѣ (салхани) се намирали до брѣга на езерото (до старата гара[1]) и въ дерето въ приморската градина (гл. „57“); въ послѣднитѣ колили свинье (домусъ салхана). Подиръ освободителната война скотобойнитѣ сж били прѣмѣстени до Ташъ кьопрю табия (гл. „М“).

С. Едноврѣмешни кариери (камъноломи). Между укрѣплението отъ 1828 и 1834 г., а именно: между портитѣ „XII и II“ (гл. плана), въ четвъртия участъкъ, се намира голѣмъ трапъ. При копане основи за кжщи, били намѣрени многобройни откъслеци отъ камъкъ; това показва, че върху мѣстото гдѣто е трапа имало кариера.

Прѣгледъ на значкитѣ въ плана.

1. Първата българска черква св. Ар. Михаилъ и българското общинско училище (стр. 60—64).
2. Митрополитната гръцка черква св. Атанасъ (стр. 58).
3. Черк. св. Георги (стр. 58).
4. Черк. св. Панагия (стр. 58).
5. Черк. св. Параскева (стр. 58).
6. Черк. св. Никола (стр. 58).
7. Арменската чѐрква (стр. 59, забѣлѣжка 1).
8. Католишката черк. (стр. 59).
9. Абдурахманъ дж. (стр. 61).
10. Къръкъ джамия (стр. 61).
11. Хаджи Али джамия (стр. 62).
12. Меджидие джамия (стр. 62).
13. Шабанъ ефенди дж. (стр. 62).
14. Месчитъ Календеръ ходжа (стр. 62).
15. Хайрие джамия (стр. 62).
16. Теке джамия (стр. 60).
17. Мехкеме джамия (стр. 62).
18. Еминъ ефенди джамия (изгорѣла въ 1854 г., стр. 60).
19. Кале джамия (стр. 60).
20. Сандъкчи джамия (стр. 61).
21. Караачъ месчитъ (стр. 63).
22. Турскитѣ казарми (стр. 51).
23. Старата болница (стр. 53).

[1]) Молтке, планъ № 4.

24. Турски военен складъ (стр. 52).
25. Военен складъ (стр. 52).
26. Турското управление (конакъ, стр. 68).
27. Затворъ.
28. Общинско управление.
29. Сиротопиталище (бившата бълг. мжжка гимназия).
30. Изгорѣлото гръцко училище (по-напрѣдъ черквата св. Марина, стр. 59).
31, 32, 33. Парни воденици (стр. 68).
34. Военен складъ и до него карауленъ домъ (стр. 52).
35. Болница Пар. Николау.
36. Руското интенданство (послѣ дѣвическа гимназия, стр. 65).
37. Богданова чушма (стр. 67).
38. Мостътъ до улица Харчова стр. 47, заб. 1).
39. Старата митница.
40. Мѣстонахождението на надписа за римския водопроводъ (стр. 1—5).
41. Азизие джамия (стр. 62).
42. Хостанъ джамия (стр. 62).
43. Кухнята (съ висока баджа) въ двора на турския конакъ (стр. 68).
44. Военен складъ (стр. 52).
45. Стариятъ град. часовникъ (сахатъ-кула, стр. 68).
46. Мѣстото на проектираната съборна черква св. Богородица (стр. 60).
47. Съборната черква св. Богородица (стр. 60).
48. Мжжката гимназия.
49. Дѣвическата гимназия.
50. Вѣтърна воденица (стр. 68).
51. Пристанището на английската желѣзница (стр. 69).
52, 53, 54. Пристанището (стр. 68).
55. 2 военни склада (стр. 52).
56. Кървава градина (кънлжбахча) до аквариума (стр. 51).
57. Старата скотобойна (стр. 69).
58. Примор. градина (стр. 68).
59. Пуйчинъ-мостъ (пипи-кьопрюсю, стр. 47).
60. Ташъ кьопрю (камъненъ мостъ, стр. 35).
61. Първото българско училище (стр. 64).
62. Арменското училище.
63. Турското училище (до изгорѣлата Абдурахманъ джамия).
64. Барутенъ складъ.
65. Зелената могила (Ешилъ тепе, стр. 60).
66. Клонътъ на желѣзницата къмъ старото пристанище (стр. 69).
67. Чушмата съ Махмудовия надписъ (стр. 39—43).
68. Съборената чушма на Мусала (срѣщу Лабакова).
69. Гръцката баня (до нея изгорѣлата Субишахъ джамия, стр. 60).

70. Тюрбе на Сарж Салтъкъ (стр. 63).
71. Тюрбе на Халифъ хаджи Халендаръ, на Теке-баиръ (стр. 63).
72. Тюрбе на Еминъ ефенди (стр. 63).
73. Кавакляж месчитъ (стр. 63).
74. Томбай месчитъ (стр. 63).
75. Слѣди отъ римската крѣпостъ (стр. 56).

Укрѣплението отъ 1828 г.

H, Z, XIV, Y, X, W, V, U и T — бастиони (стр. 35).
VII, VIII, X, XII, XIII и XIV — порти (стр. 35).
M. Ташъ кьопрю табия (стр. 35).
S. Барутъ хане (стр. 36).
A. Голѣмата порта (стр. 36).
B. Малката порта (стр. 36).

Укрѣплението отъ 1834 г.

I. Пашови порти (стр. 46).
II. Татарски порти (стр. 46).
III. Франгенски порти (стр. 47).
IV. Ибрахим. порти (стр. 47).
V. Скотобойни порти (стр. 48).
VI. Желѣзни порти (стр. 48).
VII. Пристанищ. порти (стр. 44).
VIII. Портитѣ на камъния мостъ (стр. 49).
IX. Водни порти (стр. 44).
X. Русенски порти (стр. 45).
XI. Пѣсъчни порти (стр. 44).
G. Али бей табия (стр. 49).
D. Звѣздна табия (стр. 50).
A. Кадъръ баба табия (стр. 50 и 63).
N. Русенска табия (стр. 50).
M. Ташкьопрю табия (стр. 50).
L. Пристанищ. табия (стр. 51).
H. Новокулска табия (стр. 51).
F, E, C, B и K. Малки табии (едната съ подземие, стр. 49, заб. 1)

Освобождението.

47. Съборната черква св. Богородица (стр. 60).
48. Мжжката гимназия.
49. Дѣвическата гимназия.

VI.

Разни съобщения.

1.

Повѣрие за единъ дѫбъ до с. Франга (Варненско [1]).

На горния край на поменатото село личи единъ вѣковенъ дѫбъ, извѣстенъ на населението подъ име: „Коджа меше“ (т. е. голѣмъ дѫбъ), едничъкъ по височина и дебелина въ околностьта на селото. Дебелъ е петь метра околовръсъ, а високъ около 25 м.

Населението почита това дърво като пазитель на селото отъ всички злини и не го сѣче, подъ страхъ да си не навлѣче бѣда. Разправятъ че единъ турчинъ, изъ прѣдишни години, на име Али Пире Салиевъ отъ сѫщото село, за смѣлостьта си да отсѣче клоне отъ въпросното дърво, се билъ разболѣлъ (ржката му заболѣла) и умрѣлъ. Сѫщата участь е постигнала и нѣкого си дѣдо Вълчо и Алекси Мариновъ, все отъ сѫщото село.

Какъвъ е „стопана“ на дървото не е опрѣдѣлено. Споредъ едни той е змѣй, който е идвалъ съ силна буря, съ фучене и се засѣдѣвалъ на дървото неопрѣдѣлено врѣме и послѣ пакъ съ буря и фучене си отивалъ. Прѣзъ врѣмето, когато е бивалъ на дървото, това послѣднето се кършело отъ силенъ вѣтъръ (буря). Обаче, отъ десетина години насамъ никой не помни да е идвалъ змея.

Ем. Г. Мутафовъ (студентъ).

---

[1]) Селото днесъ е чисто българско, но до 1870—72 год. нѣмало въ него българи.

2.

Изваждане коститѣ на умрѣли (слѣдъ 7 год.), умиването имъ съ вино и новото имъ погребване въ с. Кестричъ (Варненско [1]).

Извѣстява се най-напрѣдъ на енор. свещеникъ въ кой четвъртъкъ [2]) ще стане изваждането на коститѣ. Поканватъ се всички роднини и всички приятели и съсѣди; тѣ присѫтствуватъ както при гроба, така и послѣ въ св. църква. Прѣди да почнатъ съ отриването на гроба, свещеникътъ отива рано (въ зори) при него съ всички роднини и др., извършва „трисвятое“ и прѣкръства гроба съ вино; при това закопва кръстообразно и оставя да отроватъ коститѣ, които измиватъ съ червено вино (съ босилекъ). Свещеникътъ отива да извърши Бож. литургия въ църквата; има приготвено коливо. Литургията се извършва за успокоение на умрѣлитѣ. Слѣдъ отпускъ на църква свещеникътъ, заедно съ пѣвеца, църковни хоругви и съ запалени фенери и свѣщи отиватъ при гроба. Свещеникътъ е облѣченъ въ епатрахило филонъ и извършва трисвятое. Коститѣ сѫ приготвени (измити) надъ гроба, гдѣто трѣбва виното да тече (при измиване коститѣ) вѫтрѣ въ гроба, а не вънъ отъ него. Тѣ сѫ турени въ една голѣма торба отъ ново чисто платно, което е поръсено съ осветена вода. Главата е поставена върху коститѣ, които сѫ сложени въ новъ чистъ панеръ и обкичени съ разни живи цвѣтя. Слѣдъ като се прѣкадятъ коститѣ и се извърши „трисвятое,“ зима се панера въ рѫцѣ и тогава тръгва процесията за църква съ пѣние на „Христосъ Възкресе.“ Въ това врѣме бие черковната камбана на умрѣло. Послѣ се извършва бож. панахида и слѣдъ нея се държи отъ свещеника подходна рѣчь. Сѫщата процесия отива послѣ съ коститѣ при гроба (съ пѣнието Хр. Въскресе); при кръстопѫтищата се слагатъ коститѣ съ панера на земята и се изчетва „трисвятое“. Коститѣ (съ торбата) се полагатъ въ гроба, поливатъ се съ вино и свещеникътъ прави отпускъ. Хвърля съ лопата три пѫти пръсть въ гроба и казва „Христосъ Възкре-

[1]) За населението въ това село гледай статията на свещ. Г. Антоновъ въ *първия годишенъ отчетъ на археологическото друж. въ Варна 1906 год., стр. 36—38.*

[2]) Отъ Великия четвъртъкъ до Възнесение Господне.

се.“ Така се заравятъ коститѣ и се турга надгробниятъ камъкъ (съ надписъ) надъ главата (върху гроба срѣщу изтокъ). Камъкътъ се полива отъ свещеника съ вино; слѣдъ това всички си измиватъ надъ гроба ржцѣтѣ съ чиста вода и казватъ „Христосъ Възкресе.“ Послѣ почватъ другитѣ християни да си опѣватъ, приказватъ и поливатъ гробоветѣ съ вино (отъ свещеника). Най-подиръ се слага въ гробищата чиста софра съ гозба отъ агнешко месо, коливо и друго. Слѣдъ софрата всички си отиватъ у домоветѣ, успокоени духомъ.

Свещ. Г. Антоновъ.

3.

Пробождане мъртвеца съ ножъ въ с. Кестричъ.

До 1885 г. е имало обичай, когато се случи да се помине нѣкой ябанджия (чужденецъ) въ селото, който нѣмалъ кжща, умрѣлото го прѣчиствали и събирали чисти дрехи и всички принадлежности за заравянето му. Умрѣлото тургали за прѣнощуване въ църковната стая, гдѣто тургали да гори кандило прѣзъ нощьта. Като донесли мъртвеца до гроба и прѣди да го покриятъ съ капака на носилото нѣкой изъ хората изваждалъ изъ пояса старъ непотрѣбенъ голѣмъ ножъ и немилостиво пробождалъ мъртвеца въ лѣвата страна подъ гушата. Ножътъ оставяли при него.

Като видѣхъ това суевѣрно прѣдание, и като питахъ защо така постжпватъ съ умрѣлитѣ, тѣ ми отговориха, че починалиятъ билъ ябанджия и като нѣмало прѣзъ нощьта при умрѣлото кой да го пазялъ и като не били сигурни, че не го прѣскочила котка, то за това трѣбвало повторно да се убие мъртвецътъ. Ако не се прободѣло умрѣлото, душата му щѣла да стане на вампиръ, който щѣлъ да умъртви всички четвероноги животни въ селото съ изпиването на кръвьта имъ. Вампиръть послѣ отивалъ на дѣцата имъ; та затова сж взимали тѣзи прѣдпазителни мѣрки (пробождане). Прѣди пробождането на мъртвеца умрѣлото прѣпасваха съ дивъ шипъ (който е обкиченъ съ бодли). Това го правили за да не можалъ мъртвецътъ да стане отъ гроба (отъ бодлитѣ). Така оставалъ мъртвецътъ въ гроба и селото се спасявало отъ пакоститѣ, кото би можалъ той да причини.

Свещ. Г. Антоновъ.

4.

Джамалски праздникъ въ с. Чаушкьой [1]).

Срѣщу Петковденъ единъ мжжъ или ергенъ става *мортолосъ* (главатарь) и нацапва лицето си съ сажди, завива на главата си нѣколко опаса въ видъ на турска чалма, та главата му става голѣма колкото шеникъ. Съ него тръгватъ още други двама, прѣоблѣчени въ моминski или женски дрѣхи. Тѣ носятъ една тояга, на върха на която сж закачени дрипи и десетина хлопки. Така натъкмени тѣ тръгватъ отъ срѣдъ нощь и ходятъ изъ цѣлото сѐло, послѣдвани отъ малко и голѣмо. Едни гледатъ да откраднатъ на мортолоза другаркитѣ му и той ги подгонва. На всѣка кжщна врата мортолосътъ вика на турски: *„Хей джамалджи гелди дуйдунузъ му селямъ вѐрди алдънъзъ му, ху!* [2]).“ Всички викатъ ху!, надаряватъ ги съ що-годѣ, заминаватъ въ друга кжща, додѣто изрѣдятъ цѣлото село. Послѣ се събиратъ и общо изяждатъ на една трапеза всичкото, което било събрано отъ джамалското ходене.

Р. Богдановъ.

5.

Откритието въ канала [3]).

При довършването на канала (между морето и езерото) сж били намѣрени още слѣднитѣ старини: 1) часть отъ главичката на мряморна статуйка; 2) изображение (релиефъ) на единъ войникъ съ шлемъ и копие (отломъкъ); 3) отломъци на латински и елински надписи и 4) грамадно количество мѣдни римски монети (около 200 кгр.).

Интересно е, че релиефътъ е часть отъ мряморенъ саркофагъ (гробница), който билъ украсенъ съ красивъ корнизъ, на подобие на тъй наречения саркофагъ на Александъръ Великий (отъ гр. Сидонъ въ Мала-Азия).

---

[1]) Гл. „Населението въ с. Чаушкой (Балчишко)“ отъ *Р. Богдановъ* въ „втория отчетъ на археологическото д-во,“ стр. 37—38. Въ нѣкои мѣста изъ окржга се намиратъ стари гробища, наречени „джамалски“ (напр. между с. с Пашакьой и Кьомюрликъ, между с. с. Невша и Бейлий и др.).

[2]) Хей джамалджията дойде, угадихте ли? Поздравъ даде. Приехте ли го? Ху!

[3]) Вторий годишенъ отчетъ (за 1907 г.), стр. 29—31.

Мряморната главичка прѣдставлява брадатъ човѣкъ, види се, че рѣченъ богъ. Изказахме миналата година мнѣние [1]), че върху коловата постройка, намѣрена въ канала, се намирало светилището на рѣчния богъ, който е изобразенъ върху автономнитѣ монети на гр. Одисеитонъ (т. е. Варна [2]).

Монетитѣ, доколкото можахме да узнаемъ [3]), принадлежатъ на императора Константинъ Великий (съ ангелъ и съ вълчица), Лициний (съ кула и вѣнецъ) и Криспъ (царувалъ отъ 317 до 326 г.). Откритието на монетитѣ до коловата постройка потвърдява изказаното отъ насъ мнѣние, че върху развалинитѣ на светилището е била, въ врѣмето на Константинъ Великий, построена християнска църква [4]).

Х. К. Шкорпилъ.

6

Пѣсъчливиятъ насипъ между морето и езерото [5]).

При допечатването на настоящитѣ „Извѣстия“ археологическото дружество се научи, че отъ десетина деня насамъ нѣколко работници, безъ да иматъ надлежното позволително (съгласно закона за старинитѣ) разкопаватъ насипа. Дружеството изпрати комисия, за да види стават ли разкопкитѣ на насипа. Комисията завари работницитѣ, които изкопавали въ насипа: 1) голѣмо количество ломенъ камъкъ; 2) тукъ-тамъ дѣлани камъни; 3) староврѣмски квадратни и правожгълни тухли (30×30×3·3 см., 34×17×4·5 см. и 31×15×3·3 см); 4) части отъ мряморни акантови капители; 5) отломъци на кржглести и четвъртити стълбчета: 6) отломъци на мряморни плочи съ дебелина 2·2, 5·5, 9·0, 10 и 11 см.; 7) отломъци отъ покривни керемиди (съ прѣгънати крайща); 8) части отъ голѣми глинени сждове (кюпове) и остри дъна на антични амфори; 9) часть отъ статуя (една нога) и 10) дъно отъ камънна стжпа (гаванъ) съ монограмъ (двѣ букви). Интересно е, че подобни стълбчета били намѣрени въ първата българска столица Абоба-Плиска [6]).

---

[1]) Отчетътъ, стр. 30.
[2]) Гл. третия годишенъ отчетъ на дружеството за 1908 г.
[3]) Гл. третия отчетъ (за 1908 г.).
[4]) Въ постройката сж били намѣрени мряморни плоти съ кръстове.
[5]) Гл. стр. 6 и 7 на настоящитѣ „Извѣстия.“
[6]) Сравни стр. 6.

Въ всѣки случай, разкопкитѣ на насипа, които дружеството има намѣрение да прѣдприеме, ще бѫдатъ отъ голѣмъ научен интересъ [1]).

Х. К. Шкорпилъ.

7.

Изнесени старини отъ гр. Варна.

Въ турско врѣме и слѣдъ освобождението много старини сѫ били изнесени въ странство. Трѣбва крайно да съжаляваме, че варненскиятъ музей биде късно основанъ [2]). Още прѣзъ 1898 г. варненскитѣ граждани прѣдлагали да се основе часъ по-скоро музея. Тогавашниятъ вѣстникъ „Сила“ [3]), ето що пише: „Врѣме е вече да се заинтересуватъ Варненцитѣ да запазватъ старини. Това може да стане като се положи основа на единъ *градски музей.*“

За очудване е, че въ Варна можалъ да борави търговецъ съ старини (покойниятъ италиянецъ Маркатели), на когото варненцитѣ продавали старини [4]), въпрѣки закона за издирване на старини, който строго забранява изнасянето на старини въ странство.

Къмъ многото старини, изнесени отъ нашия градъ [5]) прибавяме слѣднитѣ [6]):

Прѣзъ 1883 г. се намирали въ канцеларията на началника на гарата два камъка съ изображения и надписи. Първиятъ камъкъ е мряморенъ (около 80 см. дължъ), съ изображение (релиефъ) на единъ мѫжъ и жена; подъ релиефа се намиралъ дължъ надписъ (на латински и елински). Камъкътъ

---

[1]) Доколкото е насипътъ копанъ той прави впечатление като че е билъ докарванъ материалъ отъ нѣкаква староврѣмска постройка. Натрупването е станало, може би, съ цѣль да се забрани прѣливането на морскитѣ вълни въ полето (задъ насипа) Види се, че морето е достигвало едно врѣме близу до насипа. Между разнитѣ мнѣния, изказани за насипа, има още едно, а именно че подъ него се крие староврѣмски пѫть, постланъ съ камъни.

[2]) Прѣзъ 1906.

[3]) Год. I, брой 11 отъ 18 мартъ.

[4]) Варненцитѣ трѣбва крайно да съжаляватъ, че между прѣпродаденитѣ камъни се е намиралъ интереснятъ надписъ съ едно постановление на варненската община отъ прѣди около 1800 г. (гл. стр 9 на настоящитѣ „Извѣстия“).

[5]) Надписътъ за римския водопроводъ въ Варна (гл. стр. 1—2 на „Извѣстията“), старинитѣ въ гръцката митрополия (първиятъ отчетъ, стр. 22 и 23), сабята отъ Аджемлеръ (първиятъ отчетъ стр. 12) и др.

[6]) Съобщено отъ М. Бръчковъ (Свищовъ).

билъ намѣренъ при постройката на шосето, което минава отъ гарата къмъ града (подъ Кадъръ баба). Вторията камъкъ е мрямоpенъ (45×45 см.), отгорѣ закржгленъ, съ изображение на тракийски конникъ и съ рамка, украсена съ лозени вѣйки. Камъкътъ билъ намѣренъ, когато правили насипа на желѣзопжтната линия и то на онова мѣсто, гдѣто тя се разклонявала (гл. плана на гр. Варна).

Нѣма съмнѣние, че двѣтѣ интересни старини сж били изпратени въ Англия; извѣстно е, че желѣзницата е принадлежала тогава на английска компания.

Каницъ[1]) бѣлѣжи, че въ 1872 г. видѣлъ въ турското управление (конакъ) три старини, а именно: 1) статуя на овчарския богъ Панъ, дълга около единъ метъръ; тя била намѣрена до гр. Провадия; 2) мрямоpна плоча, 0·45×0·40 м. съ изображение (релиефъ) на богъ и богиня; богътъ държи въ лѣвата ржка една дълга тояга (Thyrsostab), а богинята лира и вѣнецъ (?). Подъ релиефа имало елински надписъ. Плочата била намѣрена до с. Екрене и 3) при постройката на конака билъ намѣренъ надгробенъ камъкъ съ елински написъ[2]).

Х. К. Шкорпилъ.

8.

Старини въ Шабленско (Балчишко).

Най-източната точка на нашето отечество е шабленскиятъ носъ; на него е построенъ фаръ[3]). На западъ отъ фара, на разстояние около 5 клм., е разположено с. Шабла. По прѣдание селото е добило името си отъ нѣкоя си турчанка „Айша абла," която имала тукъ чифликъ. На мѣстото на чифлика е било послѣ заселено с. Шабла.

Още отъ памтивѣка било заселено това мѣсто, както се доказва това отъ многото изкуствени могили и отъ слѣдитѣ на старо селище, въ което сж били открити римски монети на

[1]) III стр. 190 и 191. II изд. Leipsig. 1882.

[2]) Надписътъ е публикуванъ въ първото издание на Каницовата книга (Donau Bulgarien).

[3]) Вторият отчетъ за 1907 г., стр. 60.

императора Гордианъ, Лициний, Нумерианъ (282—284 г. [1]) и други. Срѣщатъ се още римскитѣ монети на гр. Одеситонъ (т. е. Варна) и на Марцианополъ. Въ околностьта на Шабла билъ намѣренъ отломъкъ съ елински надписъ (краятъ на женско име) и мряморенъ стълбъ съ надписъ [2]), въ който се споменуватъ старобългарскитѣ титли: „*вагатуръ*“ (руското: богатиръ, герой) и „*вагаиносъ*“ (полководецъ [3]).

Прѣди нѣколко мѣсеца изкопалъ Точко Василевъ въ градината си, находяща се на сѣвероизточния край на селото, три гроба, обградени съ камъни; намѣриха се кости, едно отъ ржждата изѣдено желѣзно копие и часть отъ пражка за ремъкъ.

Слѣди отъ староврѣмско селище се срѣщатъ до фара. Д. Наневъ и Юрданъ Кировъ иматъ нива близу до фара; мѣстностьта се нарича „лахамъ тарла и чукуръ тарла,“ защото въ нея нива има подземие (лахамъ), което е засводено съ тухли и варь. Прѣди нѣколко години Кировъ намѣрилъ тукъ гробъ и въ него нѣколко чаши отъ пръсть и една плочка съ нѣкакви фигури. Въ сжщитѣ ниви Д. Загорецътъ намѣрилъ двѣ златни обици. Край морския брѣгъ излизатъ глинени кюпове (амфори) съ остри дъна. До самия фаръ е била, види се, крѣпость, която се е вдавала на нѣколко стотини метра на вжтрѣ въ морето, като образувала малко заливче и лиманъ. Дори сега личатъ хурусаненитѣ основи въ морето, а моряцитѣ различаватъ въ него два входа (врата), сѣверенъ и южень. Споредъ вѣтъра тѣ си служатъ съ единия или съ другия входъ [4]).

Свещ. Н. Цицовъ.

---

[1]) Благодарение на нашия доп. членъ, свещ. Н. Цицовъ, сж прибрани въ варненския музей, разни старини отъ Шабленско.

[2]) Този стълбъ се намира отъ 1898 г. насамъ въ софийския музей.

[3]) К. и Х. Шкорпилъ. „Първата българска столица до Аббоба“ (Варна, 1901 год., стр. 7 и 8).

[4]) Види се, че това е старото пристанище „*Caricus Portus*,“ което е отбѣлѣжено въ старитѣ карти, на югъ отъ гр. Callatis (т. е. Мангалия).

СЪДЪРЖАНИЕ.

Стр.

I **Римскиятъ водопроводъ въ Варна**. Х. К. Шкорпилъ. 3
II. **Разкопки на могили до гр. Варна**. Х. К. Шкорпилъ. 8
III **Гагаузи** (потеклото имъ и произхождението на думата) Г. Димитровъ 15
IV. **Турскитѣ укрѣпления въ Варна** (отъ 1828 и 1834 г.). Х. К. Шкорпилъ 33
V. **Обяснения къмъ плана на гр. Варна.** Х. К. Шкорпилъ. 54
VI **Разни съобщения:**
1. Повѣрие за единъ джбъ до с. М. Франга. Ем. Г. Мутафовъ 70
2. Изваждане коститѣ на умрѣли, умиването имъ съ вино и новото имъ погребване. Свещ. Ст. Антоновъ 73
3. Пробождане мъртвеца съ ножъ (въ с. Кестричъ). Свещ. Ст. Антоновъ 74
4. Джамалски праздникъ въ с. Чаушкьой. Р. Богдановъ. 75
5. Откритието въ канала. Х. К. Шкорпилъ 75
6. Пѣсъчливиятъ насипъ между морето и езерото. Х. К. Шкорпилъ 76
7. Изнесени старини отъ гр. Варна. Х. К. Шкорпилъ. 77
8. Старини въ Шабленско. Свещ. Н. Цицовъ. . . 78

КАРТИНА:

Надписътъ за построяване на римския водопроводъ въ гр. Варна. К. Шкорпилъ.

ПЛАНЪ:

Градътъ Варна. К. Шкорпилъ.

ГРѢШКИ.

Стр.		редъ	напечатано:	чети:
60	отгорѣ	20	40	69
61	„	7	19	9
62	„	18	15	13
63	„	18	71	72

славъ; 4) Търсене на потъналитѣ войници въ Девненското езеро (отъ 1444 г.); 5) Сабя отъ сражението въ 1444 г.; 6) Планъ на староврѣмския градъ Варна; 7) Стара Варна; 8) Римска кула въ Варна; 9) Подземия въ Варна; 10) Стари гробове и гробници; 11) Варна до „Одесосъ;“ 12) Монети на градове въ варненския окржгъ; 13) Руско-турскитѣ войни въ 1773, 1810 и 1828/29 г.; 14) Кримската война; 15) Изчезнали старини отъ варненската гръцка митрополия; 16) Възраждането на българщината въ Варна; 17) Аладжа-мънастиръ; 18) Иманяри въ Варненско; 19) Община Рѣка-Девня; 20) Село Авренъ; 21) Вадене камъни отъ стари крѣпости; 22) Новооткрита пещера въ Шабленско (до с. Гий-Орманъ); 23) Охраняване на военнитѣ паметници въ окржга; 24) Месемврийски черкви; 25) Окржжно за записване нови членове; 26) Законопроектъ за запазване старини; 27) Елеме Баиръ (до Каспичанъ) и 28) Населението на с. Кестричъ.

ВТОРИ
годишенъ отчетъ на Варненското Археологическо д-ство за 1907 год.

Въ този отчетъ сж помѣстени слѣднитѣ статийки:

1) Впечатления отъ посѣщението на варненския музей; 2) Сказка за музея и за гр. Варна; 3) Пазете старинитѣ; 4) За свѣдение на иманяритѣ; 5) Сбирки и бждащето музейно помѣщение; 6) Паметници за освобождението на варненския окржгъ; 7) Позивъ къмъ учителитѣ и свещеницитѣ; 8) Основание на града Варна (въ 572 г. прѣди Р. Х.); 9) Барутъ-хане; 10) Римска кула; 11) Откритието въ канала; 12) Богданова чушма; 13) Малки съобщения за гр. Варна; 14) Аладжа-мънастиръ; 15) Населението въ с. Чаушкьой; 16) Провадия; 17) Малки съобщения изъ Варненско; 18) Нови-Пазаръ; 19) Абоба-Плиска; 20) Абоба-Плиска и Велеградъ въ Моравия; 21) Сражението при Варна въ 1444 г. (едно малко допълнение); 22) Пещерата до с. Гий-Орманъ (Шабленско); 23) Наврѣме родено чудовище-дѣте и 24) Черноморе (съ двайсеть разни съобщения за него).

ЦЂНА 60 СТОТ.